

הגירה אתנית במבט השוואתי: מקרה הבוחן של הגירת יהודי אורוגוואי לישראל ולארצות אחרות, 1948-2010

מאיה שורר-קפלן

תקציר

המאמר ממפה בגישה השוואתית את דפוסי ההגירה במקרה הבוחן של יהודים שמוצאם באורוגוואי. נבחנה הגירה לישראל ולמדינות יעד אחרות. במסגרת זו מוצג מערך מושגי לניתוח השוואתי רב-משתני של גורמי הרקע להגירה מול אי-הגירה; הגירה לישראל מול הגירה למדינות אחרות; והישארות בישראל מול הגירה חוזרת למדינות אחרות. נבדקת ההשפעה של מאפיינים דמוגרפיים וסוציו-כלכליים, בצד מאפיינים פנים-קבוצתיים תרבותיים, חברתיים וחינוכיים. סוגיה מרכזית הינה מעמדה של מדינת ישראל כיעד להגירה במסגרת מערכת ההגירה הגלובלית, ומקומה כמרכז סימבולי-תרבותי העשוי למשוך סוגי אוכלוסייה מסוימים לעומת אחרים שאינם עוזבים את ארץ מוצאם, או בוחרים להגר למדינה אחרת, או אחרי הגירה לישראל בוחרים לעזוב למדינה אחרת. המחקר הנוכחי מבוסס על מדגם שנאסף באמצעות האינטרנט ב-2010. המדגם כלל 1,796 משיבים, מתוכם 993 השיבו שאלונים מלאים אשר שימשו בסיס למאמר הנוכחי. תוקף המדגם נבדק באמצעות נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ונמצא תקין. המחקר בחן את התכונות הדיפרנציאליות של הגירה הנפרסת על פני 62 שנים ועד ימינו בקרב פזורה המתגוררת באורוגוואי, בישראל, במדינות אחרות באמריקה הלטינית, בארצות הברית, באירופה ובאסיה. בחינה השוואתית של תת-אוכלוסיות אלו, מהווה מבחן ניסוי של דפוסי הברירה העצמית של זרמי ההגירה האתנית בימינו.

מילות מפתח: יהודי אורוגוואי, הגירה לישראל ולמדינות אחרות, הישארות בישראל והגירה חוזרת, גורמים דמוגרפיים, סוציו-כלכליים ותרבותיים של הגירה אתנית

ד"ר מאיה שורר-קפלן, האוניברסיטה העברית, ירושלים

א. מבוא

המחקר הנוכחי מתמקד בהגירה של יהודים שמוצאם באורוגוואי, שהיגרו בין השנים 1948-2010, והנמצאים במדינות יעד שונות: ישראל, מדינות אחרות באמריקה הלטינית, ארצות הברית, מדינות באירופה ובאסיה, כולל לעתים חזרה לאורוגוואי עצמה, זאת כנגד החלופה של אי-הגירה כלל מאורוגוואי. יהודי אורוגוואי מהווים מקרה בוחן מועיל לבחינת מעמדה של ישראל ומשמעותה התרבותית-סימבולית כמדינת יעד במערכת ההגירה הגלובלית. סוגיית ליבה זו בניתוח ההגירה בישראל טרם נבחנה בספרות המחקר באופן שיטתי. הקהילה היהודית באורוגוואי קטנה יחסית, מאורגנת היטב מבחינה מוסדית, בעלת שכיחות גבוהה של הגירה נכנסת, בעיקר החל מהמחצית השנייה של המאה ה-19, והגירה יוצאת, בעיקר החל משנות ה-60 של המאה ה-20. עקב תנועות הגירה אלה נוצרה פזורה משמעותית של יהודים שמוצאם מאורוגוואי. פזורה זו מספקת תשתית השוואתית עשירה של נסיבות ההישארות במקום מחד גיסא, ושל נסיבות הניידות הגאוגרפית למדינות אחרות ביבשות שונות, בכללן מדינת ישראל, מאידך גיסא.

ניידות גאוגרפית בפרספקטיבה השוואתית

ספרות מחקר ענפה מתמקדת במיפוי תהליכי ניידות והתיישבות ובהשלכותיהם הסוציו-כלכליות והתרבותיות-זהותיות למן הרמה המקרו-חברתית ועד לרמת הפרט של המהגר (Glick Schiller, Basch & Blanc-Szanton, 1992; Alba & Nee, 1997; Castles & Davidson, 2000; Faist, 2000, 2008; Foner, 2000; Kivisto & Faist, 2010). העמדה הרווחת, המתבססת על נתונים אמפיריים מרחבי העולם היא כי בתהליכי ניידות בזמננו, הממוקמים בהקשרים תרבותיים וקהילתיים מגוונים, מרחב הבחירה ברמת הפרט הופך לגורם דומיננטי בהיתכנות ובעיצוב תהליכי הגירה וקליטה. במסגרת זו, הצורך בניתוח ואפיון של השפעת מערכת הגורמים שקדמה להגירה, מתחדד והופך למורכב אף יותר.

לתמורות בדפוסי ההגירה והקליטה בעידן הגלובלי, יש כפי הנראה השפעה רבה על תהליכי הבניית הזהות הקולקטיבית. כמו כן יש השפעה לכלל גורמי הרקע להגירה, לרבות מניעים סוציו-כלכליים, דמוגרפיים כלליים וכן מניעים זהותיים ותרבותיים ברמת הקהילה והפרט. אפיון ומיפוי השפעותיהם של גורמים שונים אלה על הגירה דיפרנציאלית, הם העומדים במוקד המחקר הנוכחי.

סוגיה מרכזית בספרות המחקר המתמקדת בהגירה בימינו הינה אופיים ומידת השפעתם של גורמי רקע טרום ההגירה על אופי ההגירה ומגמותיה, ובהמשך גם על דפוסי קליטת האוכלוסייה המהגרת במדינות היעד. מודל דומיננטי לניתוח כיוונית ההגירה הינו "מודל הברירה העצמית". ההנחה העומדת בבסיס מודל זה היא כי לגורמי רקע סוציו-כלכליים ודמוגרפיים יש השפעה על נטיית האוכלוסייה להגר. עקב כך, מגמות של הגירה דיפרנציאלית ניתנות לניבוי לאור מאפייני הרקע של האוכלוסייה טרום ההגירה (Lee, 1966). אל מול מודל זה ניצבת עמדה הפוכה הטוענת כי לאור עלייה בשכיחותה של הגירה רצונית ובנגישותה היחסית לאוכלוסיות רחבות ומגוונות במאפייניהם, חל טשטוש בקשרים בין גורמי רקע סוציו-דמוגרפיים ובין ניידות גאוגרפית (Massey et al., 1993; Portes, 1997, 1998; Castles & Miller, 2003; Kivisto & Faist, 2010). טענה נוספת היא כי בין מקומות גיאוגרפיים שונים עשויים להיווצר קשרי גומלין המהווים שרשרת שלמה, ששכיחות הזרימה בין קדקודיה ניתנת למדידה ולניבוי (Zlotnik, 1994; DellaPergola, 1998, 2005; DellaPergola, Rebhun & Tolts, 2005).

סוגיית מקומו ותקפותו של מודל הברירה העצמית מתחדדת לאור התמורות מרחיקות הלכת שחלו בדפוסי הגירה בעשורים האחרונים ובעיקר משנות ה-90 של המאה ה-20. אחד ההיבטים הוא הפיכת יעד ההגירה הנבחר לאפשרות אחת מתוך מגוון אפשרויות ריאליות אחרות. היבט אחר הוא התרחבות תופעת המהגרים הרב-מקומיים - המתגוררים סימולטנית ביותר ממדינה אחת. תמורה מבנית נוספת נמצאת גם בהתרחבות רשת הקשרים המתקיימת בין המהגרים ובין קהילות המקור וארצות המוצא שלהם. נמצא כי השלכותיהם של תהליכים אלה באות לידי ביטוי בכלל ממדי החיים של האוכלוסייה המהגרת, לרבות בספרות הקהילתיות, המשפחתיות והאישיות (המכון לתכנון מדיניות העם היהודי, 2007).

נדבך נוסף למודלים הבסיסיים מציב מחקר ההגירה מפרספקטיבה טרנס-לאומית שהחלה להתפתח בשנות ה-80. ספרות זו מזהה בתופעת ההתרחבות והשימור של זיקות הזדהות וקשרים חוצי גבולות לאומיים כבעלי השפעה מרכזית בעיצוב דפוסי ההגירה ומאפייני האוכלוסיות המהגרות. לאור זאת מתמקד הניתוח בהשפעות של מאפיינים קהילתיים, קבוצתיים ואף סימבוליים-ערכיים ותרבותיים על הגירה (Glick Schiller et al., 1992, 1995; Massey et al., 1993; Levitt & Glick Schiller, 2004; Levitt & Waters, 2002; Castles, 2000). מודלים של התפתחות ותמורה בהזדהות ובהשתייכות לקבוצת המקור תוך תהליך קליטת המהגר בסביבתו החדשה הוצעו על-ידי סוציולוגים (Eisenstadt, 1954; Gordon, 1964; Alba & Nee, 1997; Berry, 1997), פסיכולוגים (Massey et al., 1993; Massey, 2004), וכלכלנים (Chiswick, 1978; Epstein & Heizler, 2015; Castles & Miller, 2003; Portes, 1998). אולם סוגיה מרתקת מעבר להתמחויות הדיסציפלינריות היא האם כתוצאה של הגירה בין-לאומית, זהויות אתניות פרטיקולריות מיעדות להתפוגג אל תוך תפיסת זהות קוסמופוליטית בעלת אופי אוניברסלי כוללני (Meyer et al., 1997; Beck, 2000, 2002), או שמא זהויות אתניות פרטיקולריות מהוות גורם פעיל מתמשך, שורד ואף מתחזק, תוך תהליך ההגירה ומעבר לכך, תוך תהליכי הקליטה לטווח ארוך (Glick Schiller et al., 1992; Levitt & Glick Schiller, 2004; Levitt et al., 2003). מקרה הבוחן הנוכחי מאפשר בדיקה אמפירית של עמדות עקרוניות אלה.

ישראל במערכת ההגירה היהודית

מתוך מכלול ההגירה הרחב יותר, מערכת ההגירה הבין-ארצית של יהודים בכלל, וההגירה האתנית לישראל בפרט, מהוות מקרה בוחן פרדיגמטי במחקרי הגירה. מדובר במכלול מורכב מבחינת היקפו היחסי ומבחינת המניעים הנטועים בהקשרים מקומיים מגוונים. מורכבות המקרה של האוכלוסייה היהודית המהגרת ניכר לאורך ההיסטוריה במונחים סוציו-כלכליים, במונחי התארגנות קהילתית-תרבותית, וכן מהיבטים של דפוסי הפיזור הגאוגרפי במדינות המוצא והיעד גם יחד (דלה-פרגולה, 2012). במקרה של הגירה יהודית אתנית, הבניית זהות המהגר נבחנת הן ביחס למרכיב האתני היהודי בזהותו, והן ביחס למרכיב הלאומי-תרבותי הקשור למוצאו הגאוגרפי בטרם ההגירה.

תנועות ההגירה הבין-ארצית של יהודית הן בעלות השפעה מכרעת בעיצוב פני האוכלוסייה בתפוצה ובמדינת ישראל ב-150 השנים האחרונות (דלה-פרגולה, 2012; Schmelz & DellaPergola, 2007). בין השנים 1948-1968, ההגירה היהודית עמדה על 1.9 מיליון מהגרים, מתוכם 69% הגיעו לישראל, פחות מ-10% היגרו למדינות אמריקה הלטינית, ו-21% למדינות שונות. בארבעת העשורים שלאחר מכן, היגרו למעלה מ-3.1 מיליון יהודים, מתוכם קלטה ישראל 59%, ומדינות המערב קלטו 41%.

ישראל מהווה מקרה בוחן מובהק של מדינת יעד להגירה בין-לאומית (דלה-פרגולה, 2012; Markus & Semyonov, 2010; DellaPergola, 1987; Schmelz & DellaPergola, 2007). לצד גורמים גלובליים כלליים המאפיינים את תנועת ההגירה לישראל, לרבות תיאום שכיחות ההגירה הנכנסת אליה לרמות מדד הפיתוח (HDI – Human Development Index) שלה ושל ארצות המוצא, קיימים גם מספר מאפיינים ייחודיים לתנועת ההגירה לישראל. ייחודיות זו באה לידי ביטוי בתנודתיות ההגירה ביחס לתנאים הסוציו-כלכליים והתרבותיים ששררו במדינות בהן התגוררו המהגרים טרם הגירתם. בנוסף, החל מראשית תנועת ההגירה לישראל, שיקולים רעיוניים ואידיאולוגיים השתלבו עם שיקולים סוציו-כלכליים וביחד יצרו אלה את ממדי ההגירה ואת הפרופיל האנושי של המעורבים בה (דלה-פרגולה, 2012; Schmelz & DellaPergola, 2007).

גוף מחקרי עשיר מתמקד בניתוח ובמיפוי תנועת ההגירה לישראל (Rajman & Semyonov, 1995; Cohen, 2009; Rייכמן, 2009; קמפ, 2007; הברפלד וכהן, 2012). בגוף ספרות זה תהליכי הקליטה בישראל נדונים בעיקר סביב סוגיות סוציו-פוליטיות קיומיות, בהן השתלבות כלכלית בשוק העבודה המקומי, הגירת עבודה וחזיונות מיעוטים אתניים ותרבותיים מקומיים (אייזנשטדט ורינוביץ, 2007; לומסקי פדר ורפפורט, 2010; הלמן, 2007; Offer, 2007; Weiss, 2002; Willen, 2007; Rajman & Kemp, 2007). בהקשר הישראלי, תהליך הבניית זהות המהגר האתני לישראל נדון כהגירת שיבה ובחן לאור המעבר משייכות לקבוצת מיעוט אתנית במדינה הקודמת לשייכות לקבוצת הרוב במדינה החדשה (Markowitz & Stefanson, 2004). על אף חשיבותה של פרספקטיבה השוואתית בניתוח תנועת ההגירה לישראל, אשר התבססה בעשורים הראשונים בעיקר על הגירת יהודים מן התפוצות (שתוגדר כאן כהגירה אתנית), מחקרים מעטים בלבד בוחנים את מאפייניה של ההגירה לישראל בהשוואה ליהודים המהגרים למדינות אחרות (Inbar & Adler, 1977; Bensimon & DellaPergola, 1984; DellaPergola, 1986, 1998; Remennick, 2007; Amit, Borowsky & DellaPergola, 2010; Cohen, Haberfeld & Kogan, 2011). לצורך השוואה ניתן להתייחס למקרה מקביל של ההגירה האתנית הגרמנית וקליטתה בגרמניה (Münz, 2002).

אציין שני מאפיינים עיקריים הרלוונטיים לענייננו. מאפיין מרכזי בניתוח ההגירה של יהודים לישראל הוא התמורה שחלה בהיקף היחסי של הגירה זו לאורך ההיסטוריה. בעוד שבעשורים הראשונים, ההגירה לישראל כללה בעיקרה יהודים מן התפוצות, הגירה של יהודים לישראל כיום מהווה רק חלק מסך כל ההגירה הנכנסת למדינה, כולל עולים חדשים לא-יהודים, עובדים זרים, ופליטים (דלה-פרגולה, 2012). מסקנה רלוונטית נוספת העולה מתוך ספרות מחקר השוואתית היא כי על תולדות ההגירה לישראל משפיעים במידה רבה מאפיינים סוציו-כלכליים, כמו גם גורמים תרבותיים וזהותיים של האוכלוסייה טרם ההגירה. כך למשל, הגירת יהודים לארצות אחרות התאפיינה ברמות גבוהות יותר של הון אנושי ביחס להגירה לישראל. ובהמשך, גם עקב כך, מהגרים אלה ליעדים אלטרנטיביים חוו דפוסי קליטה סוציו-כלכלית קלים יותר ביחס לקליטה בישראל (הברפלד וכהן, 2012; דלה-פרגולה, 2012; Inbar & Adler, 1977; Bensimon & DellaPergola, 1984; DellaPergola, 1998; Cohen, Haberfeld & Kogan, 2011). המתודולוגית של ממצאים אמפיריים אלה היא בצורך לבחון דפוסים של ברירה עצמית בקרב המהגרים לישראל ולמקומות אחרים, תוך שילוב גורמים סוציו-כלכליים ודמוגרפיים ברמה המיקרו והמקרו-חברתית, המאפיינים את כלל ההגירה הבין-ארצית בימינו, בצד גורמי רקע זהותיים ותרבותיים ברמה הקהילתית והקבוצתית הייחודית, וברמת הפרט (דלה-פרגולה, 2012).

תהליכים אלו יצרו מערך של השלכות והתמודדויות מרחיקות לכת בעולם היהודי. בהיבט של התפרוסת הגאוגרפית של העולם היהודי, חל תהליך של היעלמות והידלדלות של קהילות ומרכזים יהודיים, ובהם המזרח התיכון, צפון אפריקה, מזרח אירופה, וברית המועצות לשעבר, לעומת התחזקות והתבססות של קהילות אחרות, בעיקר בישראל ובארצות הברית. נוצר שינוי במאזן בין מדינת ישראל והתפוצה היהודית, ובמאזן בין היהודים ובין חברת הרוב במדינות מייצאות ובמדינות קולטות הגירה. בנוסף, הולכת ונוצרת קונפיגורציה חדשה בדפוסי ההגירה של יהודים ובמאפייניהם הסוציו-כלכליים במדינות הקולטות הגירה (דלה-פרגולה, 2012; DellaPergola, 2014; Leshem & Shuval, 1998).

הגירה יהודית מאורוגוואי

הנוכחות, ההתארגנות וההתבססות של הקהילה היהודית באורוגוואי החלו בעיקר למן המחצית השנייה של המאה ה-19 (Avni, 1991; Raicher, 2003). המאפיין הדומיננטי בעיצוב הנוכחות היהודית ביבשת הלטינית בכלל ובאורוגוואי בפרט היה ההגירה אשר התרחשה במסגרת ההגירה הכללית אל היבשת. המהגרים היהודיים לאמריקה הלטינית היוו מיעוט קטן מכלל תנועת המהגרים ההמונית אל היבשת. בראשיתה, תנועת ההגירה היהודית לאורוגוואי הניחה את התשתית התרבותית והמוסדית של הקהילה החדשה. אולם בהמשך, הגירה הפכה לגורם המרכזי לצמצום האוכלוסייה היהודית במדינה. היקפה הצטמצם ב-30% ביחס לגודלה בראשית שנות ה-80 והוא עומד כיום על קצת יותר מ-17,000 נפשות (Porzecanski, 2006; DellaPergola, 2014). הקהילה היהודית מרוכזת ברובה המוחלט בעיר הבירה מונטווידאו ומשולבת היטב בשוק העבודה המקומי. אורוגוואי היא מדינה קטנה יחסית ואזור הבירה מושך אחוזים גבוהים מכלל האוכלוסייה המקומית. ברמה המוסדית אידיאולוגית, יהודי אורוגוואי היו בעלי אוריינטציה מובהקת לרעיון הציוני, שלאורך ההיסטוריה קיבלה ביטוי חילוני-תרבותי-לאומי יותר מאשר דתי. נסיבות ותנאים אלה היוו בסיס להנחת תשתית קהילתית מאורגנת היטב שאפשרה יצירתה של קהילה המשמרת והמנחילה תחושה חזקה של קולקטיב, והמבוססת על יחסי היכרות וקרבה בין חבריה (Raicher, 2003; Porzecanski, 2006).

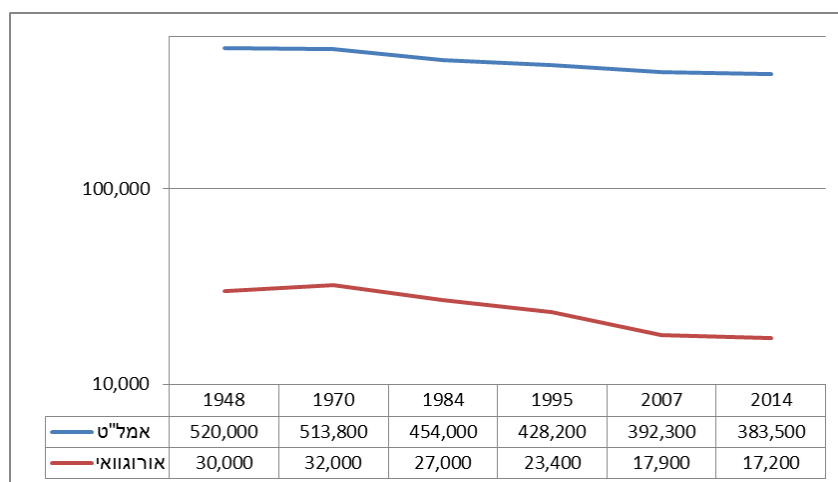
בהתבוננות במכלול האלמנטים המאפיינים את תנועת ההגירה מאורוגוואי, ניתן לומר שהפער שנוצר באורוגוואי בין מערך הציפיות של סקטורים רחבים בחברה אודות עתידם לבין המציאות בפועל, הוא משמעותי במיוחד. מחד, התשתית הסוציו-כלכלית בונה לגיטימציה להתפתחות שאיפות של סקטורים שלמים בחברה, למימוש שאיפות תעסוקתיות ולרמת חיים גבוהה, ומאידך, ההידרדרות בתנאים הכלכליים, הפוליטיים והחברתיים מגבילה את האפשרות לממש את שאיפותיהם בתוך גבולות המדינה (Zum Felde, 1963; Zlotnik, 1994; Pellegrino, 2001a, 2001b; Pellegrino, 2003a).

בעשורים האחרונים, מעל 650,000 איש היגרו מאורוגוואי (שישית מכלל האוכלוסייה במדינה כיום). הרוב היגרו לארצות הברית, לקנדה, לאירופה ולאוסטרליה (Pellegrino, Vigorito & Macadar, 2003b; Pellegrino & Vigorito, 2005). חלק בחרו במדינות שכנות כגון ברזיל, ארגנטינה, ומדינות אמריקה המרכזית כגון קוסטה ריקה ומקסיקו. הגירה זו מרושתת היטב מבחינה חברתית וכוללת ריכוז גבוה יחסית של שכבות אליטה כלכלית, אינטלקטואלית וחברתית ושל אנשים הנמצאים בשיא כושר עבודתם. דבר זה פוגע בהון האנושי ובכוח התעסוקה במשק באורוגוואי ובצמיחה הכלכלית של המדינה לטווח הארוך. בצד שיעורי הילודה הנמוכים, תנועת ההגירה המסיבית יוצרת מבחינה דמוגרפית חברה מתבגרת המצויה במגמת הזדקנות (Pellegrino, 2001a, 2001b).

תנועת ההגירה היהודית היוצאת מאורוגוואי, ובכללה זרם העלייה לישראל, משולבת ונטועה לאורך ההיסטוריה במסגרת התהליכים הרחבים, האזוריים והמקומיים המשלבים בין נסיבות כלליות לבין נסיבות ייחודיות לקהילות יהודיות. הגירה זו מאופיינת בתיאום ואף ברגישות גבוהה לתנודות במערכת המקומית והאזורית באמריקה הלטינית בכלל ובאורוגוואי בפרט. משנת 1948 ועד היום, לפחות 200,000 יהודים היגרו ממדינות אמריקה הלטינית (DellaPergola, 2009). חלק מזה משקף תהליך גלובלי ואזורי של הגירה מהפריפריה הסוציו-כלכלית של העולם (או במקרה של אמריקה הלטינית, "חצי-פריפריה") למדינות מפותחות ויציבות יותר, לרבות למרכזים עירוניים דומיננטיים במערכת העולמית. אורוגוואי מהווה מקרה משמעותי להדגמת תהליך זה.

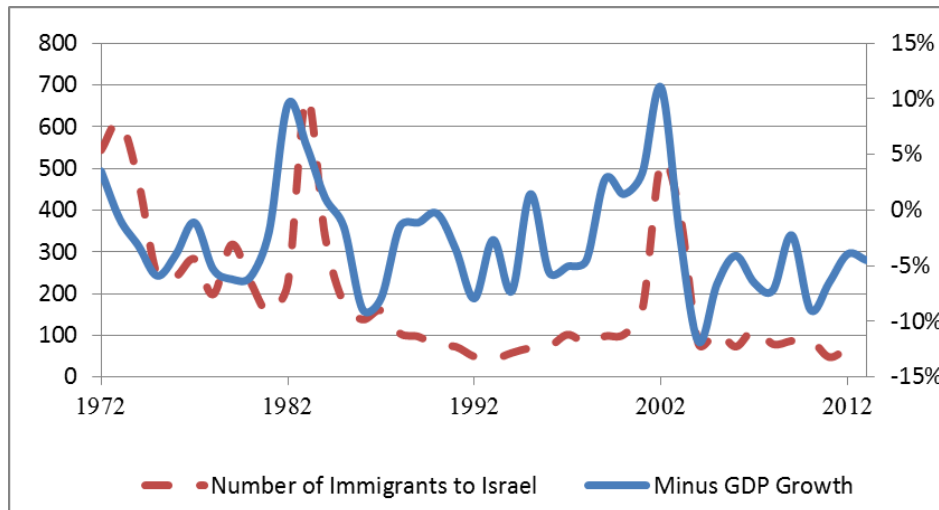
איור 1 מציג את מגמת התפתחות האוכלוסייה היהודית באמריקה הלטינית בכלל ובאורוגוואי בפרט בקנה מידה לוגריתמי. בהתבוננות בתהליכים הדמוגרפיים, עולה כי לאורך השנים 1948-2010, הקהילות היהודיות באמריקה הלטינית בכלל ובאורוגוואי בפרט, נמצאות במגמת צמצום דמוגרפי, כשתנועת ההגירה מהווה את הגורם הדומיננטי בתהליך זה (שמלץ ודלה-פרגולה, 1986; Schmelz & DellaPergola, 1985). השיא בתהליך גידול האוכלוסייה היהודית המקומית היה בסוף שנות ה-40 או בשנות ה-50 של המאה ה-20, כאשר כלל האוכלוסייה היהודית באמריקה הלטינית מנתה 520,000 יהודים. החל משנות ה-60 קיימת מגמת הגירה יהודית ממדינות אמריקה הלטינית, והאוכלוסייה היהודית בהן עומדת כיום על כ-385,000 נפש ומהווה 2.9% מכלל האוכלוסייה היהודית כיום, כאשר 227,500 יהודים ממוצא לטינו-אמריקני, המהווים 37% מתוך כלל יהודי אמריקה הלטינית כיום, מתגוררים מחוץ ליבשת הלטינית. אומדנים של ההגירה היהודית מאמריקה הלטינית מעידים על 100,000 יהודים הנמצאים בארצות הברית, 115,000 נמצאים בישראל, ו-12,500 במדינות אחרות מחוץ לאמריקה הלטינית (DellaPergola, 2013).

איור 1: התפתחות האוכלוסייה היהודית באמריקה הלטינית ובאורוגוואי, 1948-2014

הקהילה היהודית באורוגוואי היא אחד מהמקורות המרכזיים להגירה יהודית היוצאת מהיבשת הלטינו-אמריקנית (Elkin Laikin, 1998; Raicher, 2003; Bokser Liwerant, 2008, 2009). החלוקה לתקופות מבוססת על אירועים היסטוריים וחברתיים שהתרחשו באורוגוואי בצד משברים כלכליים ופוליטיים (Aguiar, 1982). אסקור בקצרה את האירועים העיקריים (איור 2).

איור 2: אחוז השינוי בתמ"ג בכל שנה (סולם בצד ימין) לעומת השנה הקודמת ביחס למספר המהגרים לישראל (סולם בצד שמאל) - אורוגוואי, 1972-2013*

א $Pearson=0.5$

(הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה [שנת]; World Bank)

1. הגירה עד 1967. סביב שנת 1967 חל היפוך במגמת הצמיחה שאפיינה את הקהילה היהודית עד אז, והיא החלה בתהליך הצטמצמות דמוגרפית הנמשך עד היום.
2. הגירה בין השנים 1967-1983. המשבר הכלכלי שהתרחש בשנים 1972-1973 היה ביטוי למשבר חברתי שהתרחש באורוגוואי עם הקמת הדיקטטורה הצבאית ב-27 ביוני 1973. טרום הדיקטטורה, ובעיקר בשנים 1967-1973, הפוליטיקה באורוגוואי התאפיינה בסכסוך חברתי בין הזרמים השונים של המפה הפוליטית, כאשר המלחמה הקרה והמהפכה הקובנית היוו את הרקע הבין-לאומי של הסכסוך. באותן שנים, המודל הייצוגי שאפיין את מדינת הרווחה הדמוקרטית במחצית הראשונה של המאה ה-20, התחלף בביטול הדרגתי של הזכויות האזרחיות והפוליטיות במדינה. בשנים 1970-1975 התרחש שיא הגירה לאומי, ובכללו שיא בתנועת ההגירה והעלייה היהודית מאורוגוואי. ב-1982-1983 התרחש משבר כלכלי נוסף המוכר בשם La tablita ("הטבלה הקטנה"). למעשה, היה זה לוח של שער החליפין, המקשר את הערך העתידי של ה-peso (המטבע באורוגוואי) לערך העתידי של הדולר, על מנת להעניק יתר ודאות פיננסית לעסקאות המתבצעות באותה עת. עם זאת, הממשל הצבאי לא הצליח לשמור על ערך המטבע המקומי כפי שהופיע ב"טבלה הקטנה" וביצע פיחות של המטבע, מה שהביא לפשיטת רגל של מספר רב של חברות ובעלי עסקים. עקב כך החל גל הגירה מתוך האוכלוסייה המקומית בכלל ומהקהילה היהודית בפרט.
3. הגירה מ-1983 ואילך. החל מ-1983 התרחשו תהליכי מעבר לקראת דמוקרטיזציה. ב-1999-2002 התרחש משבר נוסף שהתאפיין בירידה דרמטית של התל"ג, עלייה בשיעור האבטלה ומשיכת כספים מהבנקים. הרזרבות הבנקאיות הגיעו לרמה הנמוכה ביותר בהיסטוריה המקומית. גם במקרה זה, המשבר לווה בגל הגירה יוצאת, כולל הגירה יהודית. איור 2 מציג את השינוי (ב-%) בתל"ג (בקנה

מידה מהופך) ביחס למספר המהגרים מאורוגוואי לישראל באותה שנה. קיים קשר ישיר בין אירועים מקומיים באורוגוואי המייצרים חוסר יציבות כלכלית, חברתית ופוליטית, לבין התנודות במגמת העלייה לישראל, וגם להפך. תקופות של יציבות ושגשוג כלכלי מקומי מקטינים את שיעורי העלייה לישראל. ביתר פירוט, ניכר כי השוק המקומי מאופיין בעלויות וירידות משמעותיות תדירות וכי הוא נתון להשפעות ישירות של השוק הכללי. חוסר יציבות זה עשוי להשפיע על מגמות ההגירה גם כאשר הכלכלה המקומית נמצאת בתקופה של יציבות ושגשוג יחסי. ניתן לראות באיור כי בשנים 1972-1973, 1984, ו-2001-2003, מספר העולים גדל, ואלה היו שנים בהן היה משבר כלכלי מקומי, כפי שמתברר מאחוז שינוי שלילי בתל"ג (כאמור, באיור 2 נתוני התל"ג מוצגים בסולם הפוך). ירידה בתל"ג מביאה לעלייה במספר המהגרים. מבחינה זו, תגובת הקהילה היהודית לנסיבות הכלכליות באורוגוואי היא עקבית ומהירה. לוח 1 מציג את אורוגוואי ומדינות היעד המרכזיות להגירת יהודים ממנה לפי דירוג במדד הפיתוח האנושי (HDI). מדד זה משקלל את רמת בריאות הציבור (תוחלת חיים), רמת השכלה, ורמת הכנסה במונחים ריאליים בדולרים. כמו כן מוצגים בלוח מדדים חברתיים וכלכליים אחרים. אורוגוואי מדורגת במקום ה-48 במדד HDI, כאשר כלל מדינות היעד המרכזיות ממוקמות בדירוג טוב יותר. כך, בראש סולם הדירוג ממוקמות ארצות הברית וקנדה. אחריהן נמצאת ישראל, ובהמשך ספרד וארגנטינה. למעשה, ההגירה היהודית לישראל מארצות אמריקה הלטינית היא נמוכה מעט ביחס לדירוגן על-פי מדד הפיתוח האנושי. דבר זה מוסבר בכך שרוב האוכלוסייה היהודית המקומית משתייכת למעמד סוציו-כלכלי בינוני-גבוה, החשוף פחות לאי-שוויון ולמחסור כלכלי המאפיינים את האזור (DellaPergola, 2008).

לוח 1: דירוג מדד הפיתוח האנושי (HDI) במדינת מוצא וארצות יעד נבחרות ב-2011

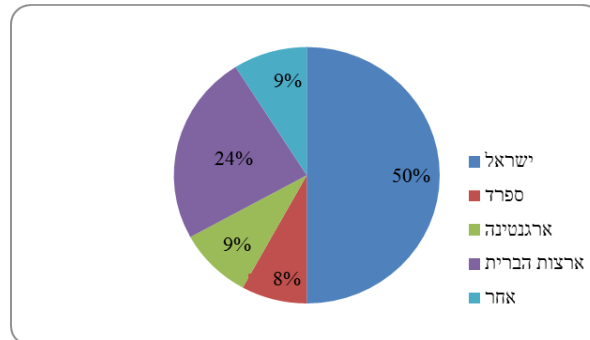
מדינה	ערך פיתוח אנושי (HDI)	דירוג מדד פיתוח אנושי (HDI)	תוחלת חיים בעת הלידה (שנים)	ממוצע שנות לימוד (שנים)	צפי שנות לימוד (שנים)	תוצר לאומי גולמי (GNI) לגולגולת לפי PPP \$* ב-2005	ערך מדד פיתוח אנושי (HDI) ללא הכנסה	הפרש בין דירוג GNI לדירוג HDI
ארה"ב	0.910	4	78.5	12.4	16.0	43,017	0.931	6
קנדה	0.908	6	81.0	12.1	16.0	35,166	0.944	10
ישראל	0.888	17	81.6	11.9	15.5	25,849	0.939	14
ספרד	0.878	23	81.4	10.4	16.6	26,508	0.920	6
ארגנטינה	0.797	45	75.9	9.3	15.8	14,527	0.843	9
אורוגוואי	0.783	48	77.0	8.5	15.5	13,242	0.828	12

* Purchasing Power Parity (United Nations Development Programme, 2011)

במבט כולל, ההיבט הסוציו-כלכלי אכן מהווה גורם מהותי בעיצוב תנועת ההגירה היהודית. ניתן לשער למשל, על בסיס ניסיון העבר, שבעלי הון אנושי גבוה יותר ינסו להגיע למדינות בעלות רמת פיתוח גבוהה יותר, בעוד הנזקקים לסיוע ולסבסוד רבים יותר בתהליך ההגירה, יגיעו למדינות פחות מפותחות, או לאלה המספקות סל קליטה יותר נדיב, כגון ישראל, או כפי שהיה במשך מספר שנים, גרמניה (DellaPergola, 1998; Erlanger, 2006). אך גורמים סוציו-כלכליים לבדם אינם ממצים ומסבירים מספר היבטים מהותיים אחרים המאפיינים תנועת הגירה זו. היבטים חשובים נוספים הם ההיקף המשמעותי של יהודים הבוחרים בישראל כמדינת היעד על פני מרכזים אחרים בעלי דירוג פיתוח דומה (ספרד), נמוך יותר (ארגנטינה), או גבוה יותר (קנדה) וכן, שיעור העלייה מאורוגוואי, שהוא הגבוה ביותר מבין מדינות אמריקה הלטינית,

שבחלק מהן המצב הכלכלי קשה יותר. קיומה של תשתית קהילתית מפותחת ומטען יהודי-ערכי ותרבותי עשיר ברמה פנים-קהילתית עשויים לחדד את התובנה אודות תהליכים אלה. כתוצאה מההגירה המסיבית בעשורים האחרונים, ישראל מהווה מדינת יעד עבור מחצית מכלל המהגרים היהודים מאורוגוואי (ראו איור 3). ההגירה לארצות הברית עומדת על 25%. מדינות הגירה חשובות נוספות הן ספרד וארגנטינה.

איור 3: היקף ההגירה (ב-%) של יהודים מאורוגוואי למדינות יעד שונות (Porzecanski,) (2006)

ב. הנחות היסוד ושיטת המחקר

מחקרי מהווה בוחן של מאפייני הגירה וקליטה של אוכלוסייה הפונה למדינות יעד מגוונות והיא חולקת מוצא משותף. המדגם הנוכחי מייצג אוכלוסייה מארץ מוצא משותפת, אורוגוואי, והיא מפוזרת באופן לא שוויוני על פני חמש יבשות ו-27 מדינות שונות. המדגם משקף דפוסי הגירה דיפרנציאליים: לא-היגר, היגר פעם אחת, פעמיים, ועד שלוש פעמים ומעלה. בכך מתאפשרת בחינה השוואתית נדירה של סוגיית מעמדה של ישראל כיעד להגירה במסגרת מערכת ההגירה הגלובלית, וכן של סוגיית מאפייני הברירה העצמית של האוכלוסייה המהגרת אליה לשהיית קבע או לשהייה זמנית. במסגרת זו, המחקר בכללותו מתמקד בשני היבטים מרכזיים: (א) באילו מובנים ומקרים יהודים המהגרים לישראל מהווים קבוצה סלקטיבית במאפייניה, בהשוואה למהגרים יהודים הבוחרים במדינות יעד אחרות; ו-(ב) מהי מידת ההשפעה של גורמי הרקע השונים - הדמוגרפיים, הסוציו-כלכליים והתרבותיים-זהותיים, כמנבאים של דפוסי קליטה דיפרנציאליים המתקיימים אחרי ההגירה במקומות שונים. המחקר הנוכחי הינו מחקר חתך (cross-sectional study) המשחזר תהליכים ארוכי טווח כאלה, מנקודת מבט רטרוספקטיבית בנקודת זמן נתונה (שנת 2010), ואיננו מחקר מעקב (longitudinal study). יחד עם זאת הוא בוחן תהליכים המתפרסים לאורך זמן בקרב קבוצות המהגרים השונות. ראוי לציין כי המחקר אינו עוסק בניתוח הקשר בין שני ההיבטים שהוזכרו עתה - הגירה והקליטה שלאחריה. תהליכי ניידות גאוגרפית, הזדהות וקשר חברתי במקום החדש לא נבחנים כאן במונחי עלות-תועלת וכיווניות שלילית או חיובית, אלא מתוארים במגמה לספק את הערכת ההקשר הכולל של מגמות בהיבט רחב, כפי שהן באות לידי ביטוי במקרה הבוחן של יהודי אורוגוואי.

השערות המחקר

תהליך ההגירה של יהודי אורוגוואי נבדק בפרספקטיבה מערכתית והשוואתית, לאור התבוננות בקשת של התנסויות וסוגי הגירה שונים ובמסגרת הכרונולוגיה של ההגירה. השאלות המרכזיות שנבחנו הן: באילו

מובנים ומקרים האוכלוסייה היהודית המהגרת מהווה קבוצה סלקטיבית במאפייניה, בהשוואה לאוכלוסייה הלא-מהגרת ובהשוואה בין דפוסי הגירה מגוונים בינם לבין עצמם; באילו מובנים דפוסי הגירה אלה מהווים גורם מסביר המבחין בין קבוצות אוכלוסייה שונות.

על-פי המודל ועל בסיס הספרות, ניתן לשער כי לדינמיקה של מאפיינים סוציו-כלכליים ודמוגרפיים כמו גם לגורמים תרבותיים, חינוכיים וסוציו-פוליטיים, תהיה השפעה על עוצמת ההגירה ועל כיווניה, הן בין האוכלוסייה המהגרת והלא-מהגרת, הן באוכלוסייה המהגרת בינה לבין עצמה. דינמיקה זו תיצור סלקטיביות הן בהיבטים סוציו-דמוגרפיים (בהם גיל, מגדר, דור, מצב משפחתי, ריבוד סוציו-כלכלי), הן בהיבטים תרבותיים, חברתיים ואישיים. לגבי הקשרים ההדדיים בין מאפייני רקע לבין הגירה, צפויה רמת קשר חזקה, בעיקר בהיבטים הסוציו-כלכליים והדמוגרפיים הכלליים. צפויה גם רמת השפעה גבוהה הנחלקת בין היבטים כלליים ופנים-קהילתיים ותהליכי סוציאליזציה ארוכי טווח שלהם נחשף הפרט.

בחינת כיוונית ההגירה ומשמעותה יכולה ללמד על מספר תהליכים ומגמות המהגרים בין הגירה ובין מכלול גורמי הרקע הנדונים. זו יכולה לנוע ממודל הבחירה העצמית, תהליך הגירה סלקטיבי ורלוונטי עבור קבוצת אוכלוסייה ספציפית, דרך רמות סלקטיביות משתנות בין מערכי הגורמים המסבירים בתחומים השונים. תיתכן גם מגמה כוללת של טשטוש ההשפעות ההדדיות בין מאפייני רקע לבין הגירה, כתוצאה מהפיכת ההגירה לתופעה מאוד שכיחה בקרב אוכלוסייה רחבה. המודל העומד לבדיקה מניח מכלול משתנים המעצבים במידה שונה את דפוסי ההגירה: אי-הגירה, הגירה לישראל מול הגירה ליעד אלטרנטיבי, והגירה לישראל והישארות בה מול הגירה חוזרת ליעד אלטרנטיבי. הניתוח הנוכחי משלב גורמי השפעה מתחומי חיים שונים: מאפיינים דמוגרפיים, סוציו-כלכליים, כולל מספר משתנים מקרו-כלכליים וחברתיים בארצות המוצא והיעד, וכן משתנים סוציו-פוליטיים, רקע חינוכי כללי ויהודי, מניעי הגירה ורווחה סובייקטיבית. תהליך ההגירה נבחן בהיותו חלק ממערכת מקיפה הכוללת היבטים סוציו-כלכליים בצד היבטים חברתיים, תרבותיים וערכיים.

כדי לנתח את תהליך ההגירה והקליטה, בהיותו דינמי וכולל שלבים והיבטים אישיים ומוסדיים שונים (Roniger & Babis, 2008), עקבתי אחר הכרונולוגיה שלו. מאחר ומחקר זה אינו כולל בחינת מגמות לאורך זמן, ותוך ידיעה כי מאפיינים והשפעות הינם תלויי זמן, ניסיתי לבחון ברטרופקטיבה אספקטים שונים לגבי נקודות זמן שונות. הפתרון שנבחר מהווה פשרה, באמצעות בחינת היבטים ושלבים ספציפיים בתהליך ההגירה. מיפוי ועיבוד של מכלול מורכב זה שואף להשיג שתי מטרות: (1) בחינת מהלך ההגירה כתהליך מתמשך בעל השפעות מצטברות, כאשר כל סוג הגירה נבחן כחוליה בתהליך ההגירה והקליטה הכולל; ו- (2) בחינת דפוסי ההגירה בפרספקטיבה השוואתית, כך שכל אחד מהם עומד בפני עצמו ונבחן באופן השוואתי לתהליכי ההגירה האחרים.

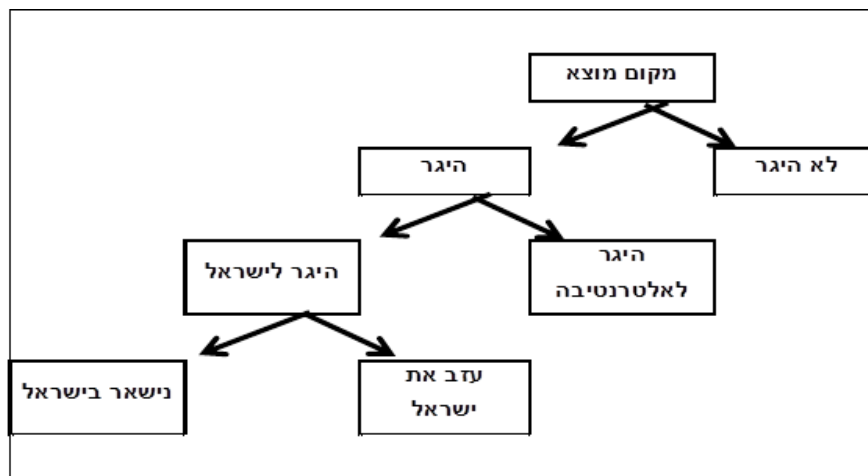
הפיזור הלא שוויוני בין האזורים הגאוגרפיים יצר תת-קבוצות קטנטנות במדגם, וההשערה הבסיסית לגבי השוני בין הגירה לישראל ולארצות אחרות חייבו צמצום החלוקה הגאוגרפית של כל יוצאי אורוגוואי לשלוש קבוצות עיקריות: (1) המתגוררים באורוגוואי; (2) המתגוררים בישראל; ו- (3) המתגוררים ביתר המדינות. כאמור, ההבחנה הדיכוטומית בין ישראל ליתר הארצות משקפת בחירה מודעת, לאור הרלוונטיות המיוחדת של נושא ההגירה לישראל ('עלייה' בשפה העממית) במסגרת השיח אודות התפתחות החברה הישראלית. נבחנו ארבעה דפוסי הגירה:

1. **לא-מהגרת:** אלה אשר התגוררו במועד המחקר באורוגוואי, אותה המדינה שבה נולדו ומעולם לא

היגרו מחוץ למדינת הולדתם.

2. **מהגר/ת לאלטרנטיבה:** המהגרים למדינה שאינה מדינת ישראל, כולל אלה שהתגוררו במועד המחקר באחת המדינות שאינן ישראל ובמהלך חייהם היגרו פעם אחת או יותר למדינה או למדינות מחוץ ישראל.
3. **מהגר/ת לישראל ונשאר/ת:** המהגרים לישראל שנשארו בה, כולל אלה שהתגוררו במועד הסקר במדינת ישראל וציינו כי היגרו פעם אחת או יותר במהלך חייהם ומדינת היעד האחרונה היא ישראל.
4. **מהגר/ת לישראל ועזב/ה:** המהגרים לישראל שעזבו למדינה אחרת, כולל כל אלה שהתגוררו במועד המחקר במדינה שאיננה ישראל והיגרו פעם אחת או יותר במהלך חייהם כאשר אחת ממדינות היעד אליה היגרו הייתה מדינת ישראל.

איור 4: סיווג דפוזי ההגירה על-פי צמדים דיפרנציאליים בתהליך ההגירה

עיצוב ותוקף המדגם

המחקר בוצע בשנת 2010 והוא מבוסס על מדגם אינטרנטי פתוח (open access) חדש. השאלון הכמותי הסגור כלל 92 שאלות וניתוחו מבוסס על 1,796 משיבים, מתוכם 993 שהחזירו שאלונים מלאים אשר שימשו בסיס למאמר הנוכחי. לאיסוף הנתונים קדמו השקעת מאמץ רב בהנחת תשתית לגישה אופטימלית לאוכלוסייה הנחקרת. עבודת השדה כללה לימוד והיכרות עם האופי והרקע הייחודי של האוכלוסייה היהודית באורוגוואי. בנוסף, נוצר קשר עם מגוון רחב של בעלי תפקידים בארגונים יהודיים רלוונטיים שהיו מוכנים לשותף פעולה ולסייע, בהיותם בעלי מידע. כמו כן עוצבה פלטפורמה אינטרנטית נגישה וידידותית שאפשרה את הפצת השאלון למתגוררים במדינות שונות בעולם. השאלון הופיע כקישור באינטרנט, שניתן להעבירו בכל דואר אלקטרוני ורשימת תפוצה. השאלון הועבר בשתי שפות: ספרדית ועברית.

המחשבה שעמדה בבסיס ההכרעה הייתה ניצול מיטבי של רשתות חברתיות ורשימות תפוצה של מערכת הארגונים הקהילתית, אשר במקרה של אורוגוואי מקיפות רבים מאוד מיהודי המקום. נקודת התורפה בשימוש בפלטפורמה אינטרנטית היא, כי עלולה להיווצר הטיה באוכלוסיית הנשאלים, הן על בסיס מידת הנגישות לאינטרנט על-ידי אוכלוסיות השונות, והן על בסיס מידת הקרבה והקשר של הקהל עם מרכזים חברתיים שונים המזוהים עם הקהילה היהודית. הפתרון לבעיה זו הוא יצירת פלטפורמה רחבה ומגוונת ככל הניתן באמצעות גורמי תיווך רבים להפצת השאלון.

נתוני המדגם נאספו באמצעות נתיבים שונים: בשיטת כדור שלג, וכן באמצעות שימוש ברשתות החברתיות בהתבסס על רשימות תפוצה של ארגונים רשמיים, שהבולטים בהם היו שגרירות אורוגוואי בישראל, הוועד המרכזי היהודי באורוגוואי (Comité Central Israelita de Uruguay), בית הספר אינטגרל עברי אורוגוואי - אריאל (Escuela Integral Hebreo Uruguay - Ariel), והפדרציה הציונית האורוגוואית המאגדת את שמונה תנועות הנוער באורוגוואי (Federación Sionista del Uruguay).

כ-40% מהשאלונים נאספו באמצעות 17 מאגרי נתונים מוכרים הפונים לקהלים שונים באוכלוסייה הנבחנת. שליש מתוכם פנו אל האוכלוסייה באורוגוואי, שליש לאוכלוסייה המפוזרת במדינות יעד שונות ושליש כוון לאוכלוסייה המתגוררת בישראל. כ-40% מהשאלונים נאספו באמצעות יצירת קשר עם 40 אנשי קשר המייצגים מגוון רחב של חתכי אוכלוסייה שונים המתגוררים במדינות שונות, שלהם מערך רחב של רשתות חברתיות שונות הכוללות את האוכלוסייה הנבחנת, אשר העבירו את השאלון לכלל מכריהם בבקשה שימלאו אותו ויעבירו אותו הלאה. בהקשר זה, נערך סבב של פניות אישיות לעשרות אנשים נוספים שאינם מקיימים קשר עם מוסדות וארגונים רשמיים, בבקשה שיפיצו את השאלון במסגרות החברתיות שלהם. כ-20% מהשאלונים נאספו באמצעות הפצת הודעות בתכתובות אלקטרוניות וברשתות חברתיות.

תיקוף המדגם התאפשר לגבי המשיבים שהם ילידי אורוגוואי ואשר התגוררו בישראל בעת עריכת המחקר. עיבודים מיוחדים מתוך המפקד הישראלי של 2008 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2008) לפי ארצות מוצא מפורטות, וכן רישומי משרד הקליטה אפשרו בחינת מאפייני האוכלוסייה היהודית הנכנסת או הנמצאת בישראל ממוצא אורוגוואי. השוואת נתוני המדגם שבידינו עם נתוני מפקד 2008 (ראו נספח ב) מעלה כי, מעבר להיותו מדגם מייצג מבחינת היקף האוכלוסייה, הוא גם משקף במידה סבירה ומעלה את שנות ההגירה ואת גלי ההגירה לאורך עשרות שנים המהווים מרכיב חשוב במחקר הנוכחי. כמו כן, נמצאה חלוקה דומה ומאוזנת של אוכלוסיית המדגם לפי מגדר, מצב משפחתי וגיל. המדגם הצליח לייצג היטב את כלל הרמות הסוציו-כלכליות של האוכלוסייה, עם נטייה מסוימת לרמות השכלה ותעסוקה גבוהות יותר במדגם שלנו מאשר במפקד. אין דרך לבדוק את תוקף המדגם בארצות מושבם האחרות של יהודים יוצאי אורוגוואי, אולם המרכיב הישראלי של המדגם מספק עוגן כלשהו למיומנות המחקר הנוכחי, הישג כמעט חסר תקדים בספרות המחקר בנושא הגירה של אוכלוסיות יהודיות (לדוגמאות ראו: Della Pergola & Tagliacozzo, 1978; Ben Rafael & Ben Rafael, 2013).

הגדרת המשתנים

שאלון המחקר הינו וולונטרי והוא פונה לאוכלוסייה יהודית שמוצאה המשותף הוא אורוגוואי והמתגוררת כיום במדינות שונות. הגדרת הזהות היהודית של המשיב מבוססת על הגדרה עצמית של המשיב ולא על הגדרות הלכתיות ומשפטיות שונות. אוכלוסיית המדגם היא זו המגדירה עצמה כאוכלוסייה יהודית בעת מילוי השאלון ואשר ארץ מוצאה היא אורוגוואי.

מערך הבחינה ההשוואתי הנוכחי, הנגזר מהדיון התאורטי לעיל ומבסיס הנתונים שנבנה בעקבותיו, כולל בחינה של מספר דפוסי הגירה דיפרנציאליים של אוכלוסייה אתנית (יהודית) אחת, הממוקמת במספר מדינות יעד. בסיס נתונים מקיף ורב-ממדי אמור לאפשר התבוננות בהגירה דיפרנציאלית על רקע הציר הכרונולוגי של תהליך ההגירה כפי שהוגדר לעיל. במרכזו עומדת התבוננות השוואתית במדינת ישראל כמדינת יעד במסגרת תנועת הגירה של יהודים בפרט, ותנועות הגירה בין-לאומיות בכלל.

המודלים העומדים למבחן בנויים על מערך של 60 משתנים, כולל משתני דמה (ראו נספח א).

1. **משתני רקע סוציו-דמוגרפיים.** משתנים אלה מספקים את התשתית התיאורית החיונית ואת טווח האילוצים והזדמנויות הבסיסיים המלווים את המהגרים. ביניהם: מגדר, גיל, מצב משפחתי, ארץ לידה, ארץ מוצא של ההורים, ותק במדינת המגורים, רמת השכלה, מצב סוציו-כלכלי בעבר, סוג העיסוק, ומשלח יד.
 2. **משתני תהליך ההגירה.** משתנים אלה מספקים מידע חיוני ומובן מאליו לצורך מעקב על עיתוי ההגירה ועל התנהלותה בפועל. ביניהם: שנת הגירה, גיל בעת ההגירה, מניעי הגירה/אי-הגירה, גורמי סיוע לתהליך ההגירה.
 3. **משתני רקע יהודיים וכלליים.** משתנים אלה מספקים מידע חיוני לגבי התשתית הרעיונית שמדינת ישראל היא חלק אינטגרלי ממנה. בהינתן הרקע של יהדות אורוגוואי (ויהדות אמריקה הלטינית בכלל), יש חשיבות לתפיסות פוליטיות המלוות את התגבשותה של הזהות היהודית והקהילתית במקום (Avni, 1991; Bokser Liwerant, 2008). ביניהם: חברות יהודית בבית ההורים ברצף של דתיות ושל קרבה לציונות, חינוך יהודי פורמלי ובלתי פורמלי, מעורבות חברתית בקהילה היהודית בעבר ובהווה, עמדה פוליטית.
 4. **מאפיינים חברתיים-תרבותיים ברמת הפרט.** משתנים אלה מספקים ראייה מורחבת של מצב הפרט בהקשריו הקרובים – המשפחתיים, החברתיים, התרבותיים והכלכליים השונים. ביניהם: תחושת רווחה ביחס לעבר, שביעות רצון כללית מעיסוק בעבר, מעורבות חברתית, שפה מדוברת, הרכב רשתות משפחתיות חברתיות ומיקומן במדינת המגורים או במדינות אחרות.
 5. **משתנים מאקרו-חברתיים.** ממדים אלה מספקים תרומה חיונית למיקומן של חוויות והחלטות של הפרט בהקשר החברתי הכולל, בזמן נתון, לפי מדינת המוצא והמגורים. ביניהם: תוצר לאומי גולמי לנפש לפי שנים באורוגוואי ובישראל, ושיעורי האינפלציה לפי שנים באורוגוואי ובישראל.
- רוב המשתנים התקבלו מנתונים שנפרסו על פני ערכים מפורטים, כגון גיל ושנת הגירה, וכן ממשתנים שכללו רמות פירוט אורדינליות מופשטות, או אף נומינליות. במקרים רלוונטיים מסוימים, עיבודי הנתונים כללו תהליך של הפיכת ערכי המשתנים המפורטים לקטגוריות קומפקטיות בעלות חלוקה שוויונית יחסית של מספר המשיבים בין הקטגוריות השונות על בסיס סולם שנוצר בין גבוה לנמוך או בסולם דיכוטומי. זאת כמובן תוך הקפדה על שמירת היגיון מדידתי **בכל שאלה**.¹ המשתנים העוסקים ברקע החינוכי-זהותי, בהם אווירה יהודית ואווירה ציונית בבית, עוצבו על בסיס הגדרות הנשאלים שעלו מתוך ראיונות עומק מקדימים שנערכו טרם עיצוב השאלון לצורך חידוד ואפיון הקטגוריות הכמותיות. משתנים אלה מבוססים על הגדרותיהם האישיות של המשיבים עצמם, ללא השפעה מנחה מצד החוקרת לגבי תוכן המשתנה.

ג. ממצאים

סקירה תיאורית

בטרם אפנה לניתוח המאפיינים הדיפרנציאליים של תנועות ההגירה של יהודי אורוגוואי, אתאר את תכונות המשתנים הכלולים בניתוח (ראו לוח 2). בלוח מוצגת השוואה בין האוכלוסייה שלא היגרה, האוכלוסייה שהיגרה למדינה אלטרנטיבית, והאוכלוסייה שהיגרה לישראל. לכל משתנה ולכל תת-אוכלוסייה מוצגת האופנות השכיחה ביותר כמאפיין מרכזי של כלל הקבוצה (ראו גם רשימת משתנים מלאה בנספח א).

ניכרים הבדלים לפי גיל, כאשר הלא-מהגרים הם צעירים יותר ביחס למהגרים. המהגרים לישראל מבוגרים יותר ביחס ליתר המהגרים. לעומת זאת, בקבוצת המהגרים לאלטרנטיבה יש גם מבוגרים וגם צעירים המגיעים למחצית מכלל הקבוצה. הגירה היא צעד של אנשים צעירים יחסית, אולם כשמדובר במשפחות שלמות, עלייה בגיל מעודדת את התרחשותו. צאצאי מהגרים מתגוררים יותר בישראל, שבה שיעורי הילודה גבוהים יותר, בעוד שצאצאי ילידי אורוגוואי מתגוררים בעיקר באורוגוואי ובמדינה אחרת. הגירה מתרחשת במסגרת רשתות משפחתיות, ורשתות אלה קשורות יותר להגירה לישראל מאשר להגירה למדינות אחרות, כאשר לישראל מהגרים יותר בעלי משפחות, נשואים והורים לילדים, לעומת לא-מהגרים. לגבי התפרוסת הגאוגרפית של בני המשפחה, זו נמצאה רחבה יותר בישראל ביחס למהגרים למדינות אחרות. כמו כן, כתוצאה מההשפעות בארץ היעד, נמצאו משפחות גדולות יותר בישראל.

לוח 2: תמצית תיאורית/ערך שכיח לפי דפוסי הגירה עיקריים: לא-היגר, היגר לישראל, היגר לאלטרנטיבה (N=993)

משתנה	לא היגר (N=430)	היגר לישראל (N=447)	היגר לאלטרנטיבה (N=116)
גיל	34-15 40.7%	64-35 49.9%	34-15 45.7% 64-35 44.8%
גיל בעת ההגירה	=	29-15 70.0%	29-15 63.4%
מגדר	זכר 51.9%	זכר 54.1%	זכר 56.0%
מצב משפחתי	נשוי 58.8% רווק 31.6%	נשוי 70.9% רווק 16.3%	נשוי 71.6% רווק 23.3%
ארץ מוצא האב	אורוגוואי 51.9%	אחר 62.0%	אורוגוואי 58.6%
ותק בארץ המגורים	=	39-35 15.3%	9-5 34.8%
ארץ לידה	אורוגוואי 98.6%	אורוגוואי 93.5%	אורוגוואי 82.8%
מספר ילדים	0 40.9%	1-2 37.6% 3+ 36.9%	0 44% 1-2 37.9%
משפחה מחוץ לאורוגוואי	0 44.9% 1-3 37.2%	1-3 39.1% 4+ 34.9%	1-3 38.8% 4+ 32.8%
השכלה	תואר ראשון 49.5% תואר שני+ 31.4%	תואר ראשון 49.4% תואר שני+ 38.3%	תואר ראשון 48.3% תואר שני+ 42.2%
סוג תיכון	יהודי 56.3% לא יהודי 39.8%	לא יהודי 48.8% יהודי 44.1%	לא יהודי 62.9%
סוג תנועת נוער	כן 87.0%	כן 87.7%	כן 87.1%
סוג עיסוק בעבר	לא בכוח העבודה 40.9% עצמאי/זם 31.6%	לא בכוח העבודה 49.2% שכיר 31.5%	שכיר 48.3% עצמאי/זם 31%
סוג עיסוק בהווה	לא בכוח העבודה 35.8% עצמאי/בעל עסק 33.3%	שכיר 59.3%	שכיר 45.7% זם/בעל עסק 37.1%
משלח יד בעבר	לא בכוח העבודה 49.5% מקצוע חופשי/מחקר 21.2%	לא בכוח העבודה 58.4% מקצוע חופשי/מחקר 15.4%	לא בכוח העבודה 38.8% מקצוע חופשי/מחקר 23.3%
משלח יד בהווה	לא בכוח העבודה 48.1% ניהול 21.2%	מקצוע חופשי/מחקר 30.9%	לא בכוח העבודה 32.8% ניהול 25.0%
שביעות רצון מעיסוק בעבר	כלל לא/בינונית 38.8%	לא בכוח העבודה 42.3% כלל לא/בינונית 40%	כלל לא/בינונית 58.6%
שביעות רצון מעיסוק בהווה	במידה בינונית-רבה 48.8%	במידה בינונית-רבה 85.7%	במידה בינונית-רבה 75%
הכנסה	עד 3000 37.4%	6000-3000 35.8%	6000+ 37.1%
יהדות בית הורים	מסורתי/קונסרבטיבי/רפורמי 52.5% חילוני 24%	מסורתי/קונסרבטיבי/רפורמי 40% חילוני 32%	מסורתי/קונסרבטיבי/רפורמי 52.6% לא מוגדר 30.2%

יהדות בהווה	מסורתי/קונסרבטיבי/רפורמי 60.5%	לא מוגדר/חילוני/אנטי דתי 57.0%	מסורתי/קונסרבטיבי/רפורמי 53.4%
ציונות בית הורים	ציוני 57.4%	ציוני 58.8%	ציוני 38.8%
ציונות בהווה	ציוני 61.4%	ציוני 68.7%	ציוני 44.8% לא ציוני 31.9%
מעורבות חברתית בעבר	תדירה עם רבים 43.0%	תדירה עם רבים 62.2%	מועטה 45.7%
מעורבות חברתית בהווה	מוגבלת עם מעטים 45.6%	תדירה עם רבים 48.8%	מוגבלת עם מעטים 63.8%
שפה בני זוג ספרדית	ספרדית 76.5%	ספרדית 58.8%	ספרדית 73.3%
שפה בני זוג עברית	אין עברית 93.3%	אין עברית 52.1%	אין עברית 98.3%
שפה בין ילדים ספרדית	ספרדית 57.7%	אין ספרדית 74.9%	אין ספרדית 55.2%
שפה בין ילדים עברית	אין עברית 92.3%	עברית 59.1%	אין עברית 99.1%
עמדה פוליטית בעבר	מרכז 43.3% ליברלי 20%	ליברלי 42.3%	מרכז 45.7% ליברלי 28.4%
עמדה פוליטית בהווה	מרכז 40.5%	ליברלי 39.4%	מרכז 48.3%

בממד הסוציו-כלכלי, מבנה תעסוקתי מעט שונה נמצא בין סוגי ההגירה השונים. בעלי רמות השכלה ותעסוקה גבוהות יותר נוטים להגר יותר לאלטרנטיבה. רבים מקבוצת הלא-מהגרים הם יזמים ובעלי עסקים. המהגרים לישראל מאופיינים כשכירים, וככאלה שלא היו בכוח העבודה טרם ההגירה מאורגוואי. לגבי רמות שביעות רצון מעיסוק בעבר, כמחצית מן הלא-מהגרים ומן המהגרים לאלטרנטיבה הם בעלי רמה נמוכה של שביעות רצון, בעוד שהרוב היחסי של המהגרים לישראל לא השתתפו בעבר בכוח העבודה. בהיבט של השקפת עולם ורקע יהודי, ההבחנות בין האוריינטציות הערכיות משקפות בין היתר מכלול תפיסות עולם הממוקמות בהקשר סוציו-כלכלי, חברתי, ומשפחתי רחב. רוב המהגרים לישראל הם בעלי רקע חינוכי פורמלי לא-יהודי ורקע מסורתי מבית, אך מעט פחות ביחס לקבוצות הגירה אחרות. כמו כן, רוב המהגרים לישראל הם בעלי השקפת עולם ליברלית בעבר, ומבטאים רמות גבוהות של מעורבות ופעילות חברתית. לעומת זאת, משתנה הזיקה לציונות מבית אינו מבחין בין הקבוצות, והציונות מבית בקרב הלא-מהגרים זהה לזו של אלה הנמצאים בישראל. בקרב הלא-מהגרים, הרקע החינוכי היהודי משמעותי יותר, הרוב הם בעלי רקע מסורתי מבית ורקע ציוני מבית. לעומת זאת, המהגרים לאלטרנטיבה מתאפיינים ברקע פחות ציוני מבית ורקע יותר מסורתי/קונסרבטיבי/רפורמי. קיימות אף הבחנות בתפיסת העולם ובתרגומה למעורבות חברתית. המהגרים לאלטרנטיבה מעידים על מעורבות חברתית פחותה, ונטייה לתפיסה פוליטית הממוקמת במרכז. בקרב הלא-מהגרים ניכרת השקפת עולם פוליטית חברתית שרובה במרכז, וכן רמת מעורבות חברתית גבוהה בעבר.

מכל אלה יש לציין שלא בהכרח מתקיימת ההנחה השגרתית שקבוצת המהגרים לישראל היא בעלת מאפיינים של זהות יהודית חזקים יותר לעומת הלא-מהגרים או המהגרים לאלטרנטיבה. מהות השילוב בין מרכיבים סוציו-כלכליים כלליים ומרכיבים ערכיים ייחודיים בהחלטה להגר היא מורכבת יותר, ועשויה להתברר באמצעות הניתוחים הרב-משתנים הבאים.

ניתוחים רבי-משתנים: רקע ומניעים להגירה כגורמים מסבירים

כאן ייבחנו גורמי הרקע העיקריים העשויים להסביר את ההבדלים בין כל אחד משלושת הצמדים של ההגירה שצוינו לעיל: לא היגר/היגרה; היגר לאלטרנטיבה/היגר לישראל; היגר לישראל ונשאר/עזב. כל האלטרנטיבות האלה נבחנו באמצעות עיבודי רגרסיה לוגיסטית בינארית. בלוחות הבאים ובהמשך הניתוח כאן, יצינו רק משתנים מסבירים בעלי אפקט סטטיסטי מובהק בדיכטומיה המוצגת בכל פעם. בלוחות יוצגו רק משתנים מובהקים ברמה של לפחות $p < 0.1$.

הגירה מול אי-הגירה

הממצאים בלוח 3 משקפים היטב תנועת הגירה מתמשכת לאורך מספר דורות הנפרסת על חתכי אוכלוסייה רחבים. אין מובהקות מגדרית בנטייה להגר מאורוגוואי.

נטייה חזקה להגירה מופיעה בגילים צעירים (15-34) ובוגרים (35-64) יחסית למבוגרים יותר (+65). בבחינת הגירה משפחתית לטווח ארוך, צאצאים לילידי אורוגוואי נוטים להגר פחות ביחס לאלה שאבותיהם היו בעצמם מהגרים. זרם הגירה מתרחש במסגרת רשתות חברתיות ומשפחתיות של מהגרים בין אם כבר התחילו באורוגוואי או התפתחו מחוצה לה. מדובר בתהליך מעגלי שבו המהגר הנמצא מחוץ לאורוגוואי הוא בעל משפחה, ובני משפחתו ממוקמים בתפרוסת גאוגרפית רחבה יותר מאשר זו של הלא-מהגר. הדבר ניכר גם בנתוני מצב משפחתי, וגם בנתוני מספר הנפשות מבני המשפחה הנמצאים מחוץ לאורוגוואי. ולהפך, המתגורר באורוגוואי מבסס רשת משפחתית במקום, אשר מצידה עשויה לתרום להתבססות במדינת היעד. המהגרים מאופיינים כנשואים, כבעלי משפחות גדולות יחסית, וכבעלי מעגל משפחתי רחב יותר מחוץ לאורוגוואי. ייתכן כי כאשר המעגל המשפחתי מחוץ לאורוגוואי רחב יותר, נוצר יותר עידוד להגירה נוספת, וההפך, הלא-מהגרים מקיימים פחות מסגרות מחוץ לאורוגוואי, ולכן גם פחות ייטו להגירה בעתיד.

בחינת ההרכב ההשכלתי והתעסוקתי מראה כי הלא-מהגרים מאופיינים בנטייה מסוימת להשכלה נמוכה יחסית, כלומר בקרב מהגרים נפוצה השכלה גבוהה. מצד שני, מהגרים ניכרים בנטייה להשתתפות נמוכה בכוח העבודה, ובנוכחות בדרג הביניים של פקידים, סוחרים ונותני שירותים, ובכלל בין אנשים שהיו שכירים במדינת המוצא. בקרב האוכלוסייה המבוססת והמעוגנת יותר באורוגוואי ניתן לצפות לרמות גבוהות יותר של חוויה סובייקטיבית חיובית מהמצב התעסוקתי. אוכלוסיית המהגרים רגישה יותר לתנודות מקרו כלכליות מקומיות. רגישות זו נחווית ברמת הפרט כמצב פחות חיובי מהרצוי או כמצב של התבססות תעסוקתית שאינה משביעת רצון. אוכלוסיית המהגרים מעידה על תכונות תעסוקה והשכלה פחות מעוגנות ומבוססות בהקשר המקומי, בצד נטייה לרמות השכלה גבוהות יותר.

לגבי משתנים המתארים את הרקע היהודי, כגון אווירה יהודית-דתית או ציונית בבית, או היחשפות לחינוך יהודי, אלה מבטאים קשר אמביוולנטי עם הגירה. מצד אחד, האופנות יהודי אורתודוקסי קשורה ליתר הגירה לעומת כל האופציות האחרות. מצד שני, אפקט החינוך היהודי נוטה להשפיע לכיוון של אי-הגירה ומהגרים נחשפו יותר לחינוך כללי או לא מוגדר. לגבי מעורבות חברתית והשקפת עולם פוליטית באורוגוואי, פעילות חלשה או לא מוגדרת ונטייה שמרנית, קשורות כולן לנטייה לא להגר. ממצאים אלה עשויים להצביע על שתי מגמות מקבילות: האחת היא היחלשות הזיקה למערכת הקהילתית היהודית בקרב האוכלוסייה הלא-מהגרת, והשנייה היא היחלשות וחוסר ודאות בהקשר הסוציו-כלכלי ואי שביעות רצון בהקשר הפוליטי. אלו מצדן קשורות דווקא למהלך של הגירה. במקביל לכך, היחלשות או חוסר הוודאות בהגדרת השקפת

עולם, ברמת מעורבות חברתית כללית ובתפיסה ערכית כללית מבית, מהווים גורם המעודד התבססות והזדהות עם ההקשר המקומי ובכך מעודדים אי-הגירה והישארות באורוגוואי.

לוח 3: רגרסיה לוגיסטית בינארית לניבוי הדפוסים היגר ביחס ללא-היגר, ערכים מובהקים בלבד (N=993)

B	df	Exp(B)	משתנים מובהקים ברמה של לפחות $p < 0.1$
משתנים דמוגרפיים			
ארץ לידת האב; ביחס ל: אחר אורוגוואי			
-0.336	1	0.715*	
גיל; ביחס ל: +64			
1.239	1	3.451***	15-34
1.275	1	3.580***	35-64
מצב משפחתי; ביחס ל: נשוי בעבר רווק			
-0.943	1	0.390**	
בני משפחה מחוץ לאורוגוואי; ביחס ל: +3			
-1.064	1	0.345***	0
-0.554	1	0.575**	2-1
משתנים סוציו-כלכליים			
השכלה; ביחס ל: תואר שלישי ומקביל עד בגרות			
-0.616	1	0.540**	
משלח יד בעבר; ביחס למקצועות חופשיים/ מחקר לא בכוח העבודה/ לא רלוונטי/ אחר פקידות/ מוכרים/ נותני שירות			
0.556	1	1.743**	
0.731	1	2.077**	
סוג עיסוק בעבר; ביחס ל: עצמאי/זם לא רלוונטי שכיר			
0.511	1	1.668**	
0.752	1	2.122***	
רקע יהודי			
אווירה יהודית בבית הורים; ביחס ל: אורתודוקסי לא מוגדר חילוני מסורתי/ קונסרבטיבי/ רפורמי			
-0.875	1	0.417*	
-0.984	1	0.374**	
-1.004	1	0.366**	
סוג תיכון; ביחס ל: יהודי לא מוגדר לא יהודי			
3.553	1	34.923***	
0.363	1	1.437*	
מאפיינים סוציו-פוליטיים			
מעורבות חברתית בעבר; ביחס ל: פעילות לא מוגדר פעילות מוגבלת או כלל לא			
-1.221	1	0.295***	
-0.355	1	0.701**	
דעה פוליטית בעבר ביחס ל: שמרן לא מוגדר ליברלי			
-0.772	1	0.462**	
0.755	1	2.128**	
0.469	1	1.599	
קבוע			
אחוז ניבוי המודל			
פסאודו R²			
לא היגר=0; היגר=1			
*** $p < 0.0$	** $p < 0.0$	* $p < 0.1$	

הגירה לישראל מול הגירה למדינה אחרת

בלוח 4 מוצגים הממצאים לגבי הבחירה בין להגר מאורוגוואי לישראל או למדינה אחרת. מאפיין מנבא מובהק הוא שנת ההגירה. ההגירה בשנים 1967-1982 קשורה קשר חיובי ומובהק עם הגירה לישראל. עד 1982 היעד המרכזי עבור המהגרים מאורוגוואי הייתה ישראל, בעוד שהחל משנת 1983 מתחזקת מגמת הבחירה במדינות יעד אחרות, בהן ארצות הברית, ומדינות אחרות באמריקה הלטינית. המשתנים

הדמוגרפיים, שתוצאתם במודל הקודם הייתה מובהקת, כגון גיל, ארץ לידת האב ומספר ילדים ונפשות בבית, אינם מובהקים בבירורה בין להגר לישראל ולארצות אחרות. המשתנה שנשאר מובהק כפי שהופיע גם במודל הקודם הוא מצב משפחתי. להיות נשוי עומד בקשר שלילי מובהק עם הגירה לישראל. מהגרים לישראל מגיבים ברגישות גבוהה יותר ובאופן מיידי יותר לתנודות המקרו-כלכליות המקומיות לעומת מהגרים לאלטרנטיבה, אולם הבדלים אלה אינם מובהקים. בתהליך ההגירה לישראל והקליטה שבעקבותיה ניכרת מרכזיות המניעים האידאולוגיים והמערך החברתי-קהילתי. מניעים אלה עשויים לבטא במקרה זה תפיסה ארוכת טווח ואף מחויבות לגבי תהליך ההגירה והקליטה, המלווה ברמות גבוהות של מעורבות חברתית. מניעים מובהקים כגון "לבנות ולהיבנות", או "רצון להשפיע ולתרום לחברה" מאפיינים את הבחירה בישראל כארץ יעד, ביחד עם השאיפה להתאחד עם קרובי משפחה שכבר היגרו קודם לכן. מכלול משולב זה מהווה מסגרת של השתייכות רציפה ביחס לארץ המוצא, לרבות הרקע הרעיוני והערכי מבית. אווירה דתית בבית מחוברת באופן מיוחד לנטייה גבוהה לבחור את ישראל על פני מדינות אחרות, אשר קשורות במידה מובהקת ברקע ביתי יהודי בלתי מוגדר. לעומת זאת, מניעים המבטאים שאיפות אינדיבידואליסטיות וחיפוש אחר רמת חיים גבוהה יותר, ומיעוט פעילות חברתית בארץ המוצא מנבאים הגירה לאלטרנטיבה. מניעי ההגירה לאלטרנטיבה מבטאים תפיסת עולם יותר אישית, המתורגמת לשאיפות לשיפור ברמת החיים ולחיפוש אחר אתגרים וחוסר שגרתיות. לבסוף, יש לציין את תפקידם של גורמים מסייעים בתהליך ההגירה לישראל לעומת הגירה למדינות אחרות, כאשר זו מלווה באופן מובהק על-ידי מדיניות קליטה באמצעות הסוכנות היהודית (בעיקר בשנים הראשונות, אחר כך גם משרד הקליטה), וגם על-ידי מעורבות פעילה של חברים מאורגוואי בארץ היעד. במילים אחרות, הקהילה האורגוואית בישראל התגייסה הרבה יותר למען העולים החדשים לעומת מה שעשתה או יכלה לעשות הקהילה המקבילה בארצות האחרות.

לוח 4: רגרסיה לוגיסטית בינארית לניבוי הדפוסים: היגר לישראל ביחס להיגר לאלטרנטיבה, ערכים מובהקים בלבד (N=562)

B	Df	Exp(B)	משתנים מובהקים ברמה של לפחות $p < 0.1$
משתני הגירה			
1.412	1	4.103**	שנת הגירה: ביחס ל: 1983 ואחרי 1982-1967
0.981	1	2.660**	מניע להגירה: ביחס ל: לא מניע להתאחד עם קרובים
-1.65	1	0.192***	חיפוש אחר אתגר וחוסר שגרתיות
-0.69	1	0.502***	להעלות את רמת החיים
2.243	1	9.420***	לבנות ולהיבנות
1.771	1	5.878***	רצון להשפיע ולתרום לחברה
2.307	1	10.040**	גורם מסייע בתהליך ההגירה: ביחס ל: לא סייע סוכנות יהודית
0.788	1	2.199**	חברים מאורגוואי בארץ מגורים
משתנים דמוגרפיים			
-1.418	1	0.242**	מצב משפחתי: ביחס ל: נשוי בעבר נשוי
רקע יהודי			
-1.67	1	0.188**	אווירה יהודית בבית ההורים: ביחס ל: אורתודוקסי לא מוגדר
מאפיינים סוציו-פוליטיים			
-1.399	1	0.247*	מעורבות חברתית בעבר: ביחס ל: פעילות פעילות מוגבלת או כלל לא
2.157	1	8.649	קבוע
		86.9	אחוז ניבוי המודל
		0.622	פסאדו R ²
*** $p < 0.0$	** $p < 0.0$	* $p < 0.1$	היגר לאלטרנטיבה=0; היגר לישראל=1

הגירה לישראל והישארות בה מול עזיבה למדינה אחרת

לוח 5 מציג את הממצאים העיקריים לגבי צמד האופציות של להגר לישראל ולהישאר, או לעזוב למדינה אחרת. בחינת המאפיינים המנבאים של אותו קילוח דק יחסית של הגירה חוזרת מישראל למדינות אחרות, בהשוואה לאלה המתמקמים ונשארים בישראל מצביעה על הבדל מגדרי מובהק. גברים, הרבה יותר מנשים, נוטים לעזוב אחרי שהיגרו לישראל. הנטייה להישאר בישראל גדלה במידה מובהקת ככל שגילו של המהגר גבוה יותר. בקרב המהגרים הצעירים, הניידות גבוהה יותר באופן יחסי מאשר בקרב המבוגרים, אשר עבורם הגירה חוזרת כרוכה בקשיים רבים. מן ההיבט הסוציו-דמוגרפי, גברים, משפחות קטנות יותר (0 ילדים), ומספר קטן יותר של בני משפחה מחוץ לאורוגוואי קשורים קשר מובהק ושילולי עם הישארות בישראל.

נמצא קשר משמעותי בין הישארות בישראל ובין שנת הגירה. בקרב אלה שהיגרו לישראל בשנים 1967-1983 ומ-1983 ואילך, קיים קשר חיובי מובהק עם הישארות בישראל, לעומת המהגרים הוותיקים יותר, אלה שהגיעו עד שנת 1966, שמתוכם יותר נשרו – אולי גם מפני שעמדו לרשותם שנים רבות יותר לעשות כן. הנטייה להישאר או להגר בשנית מתרחשת בהקשר של תמורות מקרו כלכליות מקומיות בישראל, כאשר השפעתן של תמורות אלה מצטברת לטווח ארוך.

מהגרים שהגיעו לישראל עם מטען ציפיות נמוך יותר וניסיון תעסוקתי מוגדר פחות במדינת המוצא, מתנסים בהשתלבות כלכלית המעודדת הישארות. קיים קשר מובהק וחיובי עם הישארות בישראל בקרב מהגרים אשר הגיעו טרם התבססות מקצועית בארץ המוצא. שכירים נוטים להישאר יותר מעצמאים. לעומת זאת, בקרב העוזבים קיימת נוכחות מובהקת של עצמאים, יזמים ובעלי עסקים.

המטען הרעיוני-ערכי שהצטבר בתקופת החיים המוקדמת הוא בעל אפקט מצטבר ומתמשך. החינוך היהודי הלא-פורמלי מבית ממשך ומעצב באופן מובהק את דפוס ההגירה. כמו כן, רקע ציוני ורקע דתי מבית מספקים תשתית ליותר נכונות להישאר בישראל ואילו היעדרה מנבא נטייה גבוהה יותר להגירה חוזרת. מניעי הגירה בעלי אוריינטציה אידאולוגית מעודדים הישארות בישראל. המהגרים המבטאים מניעי הגירה המבוססים על מחויבות אישית נוטים יותר להישאר. דוגמה לכך היא הישארות גבוהה של אלה שבאו מתוך מניע של "לבנות ולהיבנות". גם רשתות הסיוע שפעלו בראשית תקופת הגעתם של מהגרים לישראל, כגון הסוכנות היהודית או חברים אורוגוואיים ותיקים, משפיעים לטווח ארוך יותר למען נטייה מובהקת להישאר. לעומת זאת, העדר רשת חברתית מקומית קשורה בעזיבה והגירה חוזרת. המניע של חיפוש אחר אתגר ושינוי, קשור קשר מובהק ושילולי עם הישארות בישראל. קשר הפוך ומובהק קיים גם בין רמת שביעות רצון כללית ונטייה להגר מישראל.

לוח 5: רגרסיה לוגיסטית בינארית לניבוי הדפוסים: היגר לישראל ונשאר בישראל ביחס להיגר לישראל ועזב למדינה שלישית, ערכים מובהקים בלבד (N=418)

B	df	Exp(B)	p<0.1 של לפחות
משתנים מובהקים ברמה של לפחות 0.1			
משתנים דמוגרפיים			
מגדר; ביחס ל: נקבה			
-1.065	1	0.345**	זכר
בני משפחה מחוץ לאורוגוואי; ביחס ל: +4			
-0.961	1	0.382**	1-3
מספר ילדים; ביחס ל: +3			
-1.279	1	0.278*	0
משתני הגירה			
שנת הגירה; ביחס ל: עד 1966			
2.296	1	9.932*	1983-1967
1.501	1	4.487**	1983 ואחרי
גיל בעת הגירה			
0.093	1	1.098**	
מניע להגירה; ביחס ל: לא מניע			
-0.976	1	0.377*	חיפוש אחר אתגר וחוסר שגרתיות
1.064	1	2.898**	"לבנות ולהיבנות"
-0.851	1	0.427**	רצון להשפיע ולתרום לחברה
גורם מסייע בתהליך ההגירה; ביחס ל: לא סייע			
2.184	1	8.880**	סוכנות יהודית
-1.31	1	0.270**	חברים באורוגוואי
1.077	1	2.935*	חברים מאורוגוואי בארץ מגורים
1.345	1	3.839**	תנועת נוער
רקע סוציו-כלכלי			
סוג עיסוק בעבר; ביחס ל: עצמאי/זם/בעל עסק			
1.34	1	3.820*	שכיר
שביעות רצון מעיסוק בעבר; ביחס ל: במידה רבה			
2.039	1	7.685**	לא בכוח העבודה
רקע יהודי			
אווירה ציונית בבית הורים; ביחס לציוני			
-0.731	1	0.481*	לא ציוני
אווירה יהודית בבית הורים; ביחס ל: אורתודוקסי			
-2.759	1	0.063**	לא מוגדר
מאפיינים סוציו-פוליטיים			
שביעות רצון כללית בעבר; ביחס ל: במידה רבה			
-1.612	1	0.199**	במידה מועטה/ כלל לא
משתנים מקרו כלכליים			
0	1	1.000*	תל"ג ישראל
0.648	1	1.911	קבוע
אחוז ניבוי המודל			
88.2			
0.634			
פסאודו R²			
***p<0.0	**p<0.0	*p<0.1	היגר ועזב ישראל=0; היגר ונשאר בישראל=1

ד. דיון וסיכום

במוקד המחקר הנוכחי עמד ניתוח דפוסי הברירה העצמית של מהגרים יהודים מאורוגוואי בין השנים 1948 ל-2010. בפועל, המחקר מהווה ניסוי לא שגרתי המשווה בין מהגרים ממדינת מוצא משותפת למדינות יעד שונות. נבחנו סוגי הגירה שונים על מנת לתאר תהליכים של ברירה עצמית מול אופציות שונות של הגירה וקליטה על ציר כרונולוגי של עשרות שנים. מקרה הבוחן של יהודי אורוגוואי מאפשר בחינה השוואתית של מאפייני הגירה אתנית לישראל ביחס ליעדי הגירה אחרים. מחקר זה התמקד בניתוח גורמי דחיפה ומשיכה ברמת הפרט שהשלכותיהם חשובות לגבי הרכב האוכלוסייה בכללותה. פרספקטיבה זו מועילה בחקר המגמות בהזדהות הקולקטיבית. יחד עם זאת, מלבד תהליכים המשפיעים על היחיד, גם למערכות מוסדיות בישראל ובמדינות היעד השונות הייתה השפעה משמעותית על תוצאות ההגירה וקליטת המהגרים במקומות השונים.

בבחינת תהליך ההגירה בכללותו נמצאו היבטים משותפים רבים לכלל האוכלוסייה המהגרת. מדובר בהגירה רצונית של יחידים ומשפחות, המתנהלת תוך הישענות מסוימת על תשתיות חברתיות ומשפחתיות הקיימות מחוץ לאורוגוואי, אשר בולט בה שילוב של גורמים כלכליים, רעיוניים ושל מימוש עצמי המכוונים את ההחלטה להגר. ההגירה מאורוגוואי בכללותה התאפיינה בתנודתיות המתואמת עם תמורות במערכת המקרו-כלכלית המקומית. בבחינת הגורמים המרכזיים לסלקטיביות המעורבים בהגירה בלטו במיוחד גורמים דמוגרפיים וסוציו-כלכליים. כמו כן, פעלו גורמים פנים-קבוצתיים, תרבותיים וחינוכיים, לרבות מידת החברות היהודית בגיל בית הספר. גורם מעצב מרכזי הינו הרקע מבית ההורים והתהליך ארוך הטווח של חילופי הדורות.

פריטת השפעות גורמי הרקע על דפוסי ההגירה יוצרת תמונה מורכבת ולעתים בלתי צפויה מבחינת הקשר בין הגורם המסביר לגורם המוסבר. התערערו מספר הנחות מקובלות בדבר מאפייני ההגירה לישראל ביחס לבחירה ביעדי הגירה אחרים שנבחנו. כך למשל, במישור הערכי-סימבולי, השילוב של השקפת עולם שמרנית יותר, רמות מעורבות חברתית מתונות או נמוכות, ונוכחות פעילה יותר במסגרת חינוכית יהודית פורמלית, מהווים גורם מובהק לאי-הגירה והישארות באורוגוואי. תכני זהות יהודית מסורתית יותר המבוססת על נוכחות במוסדות חינוך יהודיים פורמליים מהווים אף הם גורם המנבא אי-הגירה. לעומת זאת, הגירה לישראל קשורה ברמות גבוהות של מעורבות חברתית, מטען חילוני וציוני מבית, היחשפות פחותה למוסדות חינוך יהודיים פורמליים, והשקפה פוליטית ליברלית. הגירה למדינה אלטרנטיבית מאופיינת בהשקפת עולם שמרנית יחסית, מטען מסורתי, נוכחות גבוהה יחסית במוסדות חינוך יהודיים פורמליים, וכן רמות נמוכות יותר של מעורבות חברתית.

השאיפה להתפתחות תעסוקתית, להעלאת רמת החיים והמעמד הכלכלי וחיפוש אחר אתגר, מהווים מניעים מרכזיים בקרב הפונים למדינה שאינה ישראל. בקרב המהגרים לישראל מניעי הגירה היום אידאולוגיים-ציוניים אך קשורים גם לשאיפות להתפתחות אישית. הבחנה נוספת היא העוגן החברתי של האוכלוסייה המהגרת. בקרב המהגרים לאלטרנטיבה, הגורמים המסייעים הם בני המשפחה והמעגל החברתי באורוגוואי. סל הסיוע הישראלי למהגרים מורכב הן מסיוע אקטיבי מצד המדינה הקולטת והן מתשתית חברתית ומשפחתית הממוקמת בישראל.

בנוגע למאפייניה ולמקומה של ההגירה האתנית לישראל בהקשר של מערכת ההגירה היהודית הבין-לאומית, ישראל הפכה עם הזמן למדינת יעד פוטנציאלית המשולבת היטב במערכת הגלובלית ומהווה

יעד קולט הגירה בהתאם ליחס בין רמת הפיתוח האנושי שהיא מציעה למהגר הפוטנציאלי, לבין רמת הפיתוח במדינת המוצא של אותו המהגר. במובן זה, הפרופיל הדיפרנציאלי של המהגר לישראל לעומת המהגר למדינה אחרת, ושל הנשאר בישראל לעומת המהגר בשנית, הולך והופך לדינמי ונזיל יותר. בצד זאת קיימים גם מאפיינים ייחודיים למכלול ההגירה היהודית. דבר זה בא לידי ביטוי בין היתר בכיווני ובשיעורי ההגירה המייחדים את זרם ההגירה היהודית מזרם ההגירה הכללית, כמו גם בהשפעתם הניכרת של מאפיינים חברתיים תרבותיים קהילתיים הקודמים להגירה לישראל.

המודלים שהוצגו משיגים הצלחה גבוהה בניבוי נכון במיונים הבינאריים של חלופות ההגירה: 70.7% הצלחה בדיכטומיה לא להגר/להגר; 86.9% הצלחה בדיכטומיה להגר לא לטרנטיבה/לישראל; ו-88.2% הצלחה בדיכטומיה להגר לישראל ולהישאר/לעבור למדינה אחרת (לוח 6). הדבר אומר כי מבין שלוש ההשוואות שהוצגו, הקשה ביותר לפענוח היא זו שבין לא-מהגר/מהגר, בעוד שבשתי ההשוואות האחרות רמת ההבחנה היא גבוהה מאוד. תוצאה דומה מתקבלת בהשוואה בין מקדמי ההכרעה (R^2) של המודלים השונים, המתארים את סך כל השונות המוסברת על-ידי המשתנים המשתתפים בכל מקרה ומקרה. המקדם הוא גבוה מאוד בהשוואה בין מהגרים לישראל ולא לטרנטיבה, ובהשוואה בין מהגרים לישראל שנשארו או לא נשארו. לעומת זאת מתקבל מקדם מובהק אך נמוך משמעותית בהשוואה בין מהגר ללא-מהגר.

לוח 6: סיכום של ניתוחי רגרסיה לוגיסטית בינארית לניבוי דפוסי הגירה: אחוזי ניבוי

ופסאודו R^2

דפוס הגירה	אחוז ניבוי המודל	פסאודו R^2	N
לא היגר/היגר	70.7	0.288	993
היגר לא לטרנטיבה/לישראל	86.9	0.622	562
היגר לישראל ונשאר/עזב	88.2	0.634	418

ממצאים אלה אינם מתיישבים עם גישה תאורטית אחידה בדבר רמות וכיווני הברירה העצמית מצד המהגרים. דפוסי ההגירה השונים מאופיינים בניזילות ובמורכבות רבה ויש להבין את מערכת ההגירה המשתקפת כאן כרבת כיוונים, שלעיתים מתפתחים זה בעקבות זה. נסיבות ותנאים מקרו-חברתיים תורמים תרומה משמעותית להבנת תנועות ההגירה בכללותן, אך הם עשויים להיות קריטיים במיוחד לגבי עצם ההחלטה להגר. עקב כך, האוכלוסייה המהגרת מגיבה לאילוץ קולקטיבי, ולכן קשה יותר להבחין הבדלים של ברירה עצמית בתוכה עצמה. מעבר לכך, ההשפעות החברתיות-כלכליות והדמוגרפיות אינן ממצות את הדיון. ניכרת השפעה של כיווניות קוהרנטית אך מורכבת ולא תמיד צפויה של מאפיינים פנים-קבוצתיים תרבותיים וחברתיים. משמעות ממצאים אלה היא כי בניתוח מערכת ההגירה לישראל, והגירה אתנית באופן כללי יותר, יש משקל רב לתהליכים ארוכי טווח שקדמו להגירה, לרבות הרקע הערכי, המשפחתי והאישי הקודם, ותהליכי ניידות ותמורה בין-דוריים. כלקח כללי לחקר הגירה של יהודים (וכל תנועת הגירה בכלל), ראוי לשלב בניתוח הן מניעים סוציו-כלכליים מקרו ומיקרו-חברתיים, והן גורמים תרבותיים וזהותיים ייחודיים לאוכלוסייה הנחקרת. במבט רחב יותר, על-פי מקרה הבוחן של יהודי אורוגוואי, סימני היכר תרבותיים וזהותיים ייחודיים משתמרים במידה בולטת בדפוסי הגירה אתנית. החזון הטוען לשאיפה לאוניברסליות

ולקוסמופוליטיות המתרחקת מסממנים מסורתיים ופרטיקולריים תוך הגירה, איננו נתמך על-ידי ממצאי המחקר הנוכחי.

תודות

המחקר בוצע באוניברסיטה העברית בירושלים בשיתוף פעולה בין מרכז ליברנט לחקר אמריקה הלטינית, ספרד ופורטוגל וקהילותיהם היהודיות, והמכון ליהדות זמננו ע"ש א. הרמן. אני מודה לסרג'ו דלה-פרגולה, יהודית בוקסר ליברנט, עוזי רבהון ושלומית לוי על עצותיהם הרבות. תודתי נתונה למוסדות ולאישים הרבים באורוגוואי ובישראל אשר סייעו על מנת לאפשר את המחקר, לרבות: שגרירות אורוגוואי בישראל, הוועד המרכזי הישראלי-אורוגוואי (Comité Central Israelita de Uruguay), בית הספר אינטגרל עברי אורוגוואי - אריאל (Escuela Integral Hebreo Uruguay-Ariel), הפדרציה הציונית האורוגוואית המאגדת את שמונה תנועות הנוער באורוגוואי (Federación Sionista del Uruguay), הקהילה הספרדית-יהודית של אורוגוואי (Comunidad Sefaradí del Uruguay), בית חדש (Nueva Congregación Israelita – Bait Jadash), בית הילל - אורוגוואי (Hillel House Uruguay), השבועון העברי (Semanario Hebreo), בית סקופוס (Scopus), קהילת יבנה (Yavne), בית חב"ד אורוגוואי (Jabad), ארגון בוגרי המכון לתלמידי חו"ל של הסוכנות היהודית (Majon Lemadrijim), מועדון הספורט הבראיקה-מכבי (Club Social y Deportivo Hebraica y Macabi), ארגון מכבי עולמי (Macabi Mundial-CLAM), ארגון יהודי-אורוגוואי קומוניסטי ז'טלובסקי (Zhitlovsky), והקרן לידידות אורוגוואי-ישראל. שני קוראים אנונימיים תרמו רבות לשיפור הגרסה המוקדמת של המאמר. האחריות על תוכן המאמר היא של המחברת בלבד.

הערות

¹ להבהרת פרוצדורה זו, לעתים קטגוריות מאוד מפורטות יוצרות אשליה של דיוק רב יותר, אולם למעשה הן מקור של טעויות רבות במסגרת מדגם קטן יחסית, כולל יצירת מספר רב של תאים ריקים במיוני נתונים. אלה מעלים קושי גדול בעיבודים סטטיסטיים מתקדמים.

רשימת מקורות

- אייזנשטדט, ש"נ, ורבינוביץ, ד' (2007). על לימודי ישראל, לימודי יהדות, מודרניזציה וגלובליזציה: סדרת שיחות. בתוך: ח' הרצוג, ט' כוכבי וש' צלינקר (עורכים), *דורות, מרחבים, זהויות: מבטים עכשוויים על חברה ותרבות בישראל* (עמ' 481-494). ירושלים: מכון ון ליר ותל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- דלה-פרגולה, ס' (2012). ההורים על הגירה בישראל: היבטים השוואתיים. *הגירה*, 1, 1-31.
- הברפלד, י', וכהן, י' (2012). המהגרים היהודים לישראל: שינויים ברמות השכלה, בשכר ובהשתלבות כלכלית בשנים 1948-2008. *מגמות: כתב עת למדעי ההתנהגות*, מ"ח(3-4), 504-534.
- הלמן, ש' (2007). הגמשה וחסימה: על מצבה של האזרחות בישראל בעידן הגלובליזציה. בתוך: ח' הרצוג, ט' כוכבי וש' צלינקר (עורכים), *דורות, מרחבים, זהויות: מבטים עכשוויים על חברה ותרבות בישראל* (עמ' 125-151). ירושלים: מכון ון ליר ותל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2008). *מפקד ישראל, עיבודים מיוחדים לפי ארצות מוצא מפורטות* (טרם פורסמו). ירושלים: למ"ס.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (שנת). *שנתון סטטיסטי לישראל*. ירושלים: למ"ס.
- המכון לתכנון מדיניות העם היהודי (2007). הגירה יהודית ואתגר הרב-מקומיות. בתוך: *הערכה שנתית: דו"ח מנהלים*, 4 (עמ' 61-63). ירושלים: המכון לתכנון מדיניות העם היהודי.
- לומסקי-פדר, ע', ות' רפפורט (עורכות). (2010). *נראות בהגירה*. ירושלים: מכון ון ליר ותל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- קמפ, א' (2007). הגירת העבודה החדשה ואתגריה: הסדרת מעמד הילדים של מהגרי העבודה בישראל. בתוך: ח' הרצוג, ט' כוכבי וש' צלינקר (עורכים), *דורות, מרחבים, זהויות: מבטים עכשוויים על חברה ותרבות בישראל* (עמ' 151-176). ירושלים: מכון ון ליר ותל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- רייכמן, ר' (2009). הגירה לישראל: מיפוי מגמות ומחקרים אמפיריים 1999-2006. *סוציולוגיה ישראלית*, י(2), 339-379.
- שמלץ, ע', ודלה-פרגולה, ס' (1986). יהדות אמריקה הלטינית – היבטים דמוגרפיים. *יהדות זמננו, שנתון לעיון ולמחקר*, 3, 247-299.
- Aguilar, C. (1982). *Uruguay Pais de Emigracion*. Montevideo: Ediciones de la Banda Oriental.
- Alba, R., & Nee, V. (1997). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration. *International Migration Review*, 31(4), 826-874.
- Amit, K., Borowski, K., & DellaPergola, S. (2010). Demography: Trends and composition. In: A. Markus & M. Semyonov (Eds.), *Immigration and nation building: Australia and Israel compared* (pp. 15-45). Cheltenham, Glos./ Northampton, Mass.: Edward Elgar/Monash University.
- Avni, H. (1991). *Argentina and the Jews: a History of Jewish immigration*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press.
- Beck, U. (2000). The cosmopolitan perspective: Sociology of the second age of modernity. *The British Journal of Sociology*, 51(1), 79-105.
- Beck, U. (2002). The cosmopolitan society and its enemies. *Theory, Culture & Society*, 19(1-2), 17-44.
- Ben Rafael, E., & Ben Rafael, M. (2013). *Sociologie et sociolinguistique des francophonies israéliennes*. Francfort: P. Lang.

- Bensimon, D., & DellaPergola, S. (1984). *La population juive de France: Sociodémographie et identité*. Jerusalem: The Hebrew University, and Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation, *Applied Psychology*, 46, 5-68.
- Bokser Liwerant, J. (2008). Latin American Jewish identities: Past and present challenges. The Mexican case in a comparative perspective. In: J. Bokser Liwerant, E.B. Rafael, Y. Gorny & R. Rein (Eds.), *Identities in an era of globalization and multiculturalism: Latin America in the Jewish world* (pp. 81-109). Leiden and Boston: Brill.
- Bokser Liwerant, J. (2009). Latin American Jews: A transnational Diaspora. In: E. Ben-Rafael, Y. Sternberg, J. Bokser Liwerant & Y. Gorny (Eds.), *Transnationalism: Diasporas and the advent of a new (dis)order* (pp. 351-375). London: Brill.
- Castles, S., & Davidson, A. (Eds.). (2000). *Citizenship and migration: Globalization and the politics of belonging*. New York: Routledge.
- Castles, S., & Miller, M.J. (2003). *The age of migration: International population movements in the modern world*. New York-London: Guildford Press.
- Chiswick, B.R. (1978). The effect of americanization on the earnings of foreign-born men. *Journal of Political Economics*, 86, 897-922.
- Cohen, Y. (2009). Migration patterns to and from Israel. *Contemporary Jewry*, 29(2), 115-125.
- Cohen, Y., Haberfeld, Y., & Kogan, I. (2011). Who went where? Jewish immigration from the former Soviet Union to Israel, the USA and Germany, 1990-2000. *Israel Affairs*, 17(1), 7-20.
- De Jong, J.F. & Gardner R.W. (Eds.). (1981). *Migration decision making: Multidisciplinary approaches to micro level studies in developed and developing countries*. New York: Pergamon Press.
- DellaPergola, S. (1986). Aliya and other Jewish migrations: Toward an integrated perspective. In: U.O. Schmelz & G. Nathan (Eds.), *Studies in the population of Israel in honor of Roberto Bachi, Scripta Hierosolymitana*, 30 (pp. 172-209). Jerusalem: Magnes Press.
- DellaPergola, S. (1987). Demographic trends of Latin American Jewry. In: J. Elkin & G. Merks (Eds.), *The Jewish presence in Latin America* (pp. 85-133). Boston, London: Allen and Unwin.
- DellaPergola, S. (1998). The global context of migration to Israel. In: E. Leshem & J. Shuval (Eds.), *Immigration to Israel: Sociological perspectives* (pp. 51-92). New Brunswick and London: Transaction Books.
- DellaPergola, S. (2007). "Sephardi and Oriental" migrations to Israel: Migration, social change and identification. In: P. Medding (Ed.), *Studies in Contemporary Jewry*, 22 (pp. 3-43). New York: Oxford University Press.
- DellaPergola, S. (2008). Jewish autonomy and dependency: Latin America in a global perspective. In: E. Ben Rafael, J. Bokser Liwerant, Y. Gorni & R. Rein (Eds.), *Identity in an era of globalization and multiculturalism: Latin America in the Jewish world* (pp. 47-81). Leiden-Boston: Brill.
- DellaPergola, S. (2009). International migration of Jews. In: E. Ben-Rafael & Y. Sternberg (Eds.), *Transnationalism: Diasporas and the advent of a new (dis)order* (pp. 213-236). Leiden, Boston: Brill.

- DellaPergola, S. (2013) National uniqueness and transnational parallelism: Reflections on the comparative study of Jewish communities in Latin America. In: M. Bejarano, F. Goldberg & E. Zadoff (Eds.), *Judaica Latinamericana – Estudios Históricos, Sociales y Literarios VII* (pp. 73-100). Jerusalem: Magnes.
- DellaPergola, S. (2014). World Jewish population 2014. In: A. Dashefsky & I. Sheskin (Eds.), *American Jewish year book* (pp. 301-393). Dordrecht: Springer.
- DellaPergola, S., Rebhun, U., & Tolts, M. (2005). Contemporary Jewish Diaspora in global context: Human development correlates of population trends. *Israeli Studies*, 11(1), 61-95.
- DellaPergola, S., & Tagliacozzo, A. (1978). *Gli Italiani in Israele*. Roma: La Rassegna Mensile di Israel.
- Eisenstadt, S.N. (1954). *The absorption of immigrants: a Comparative study based mainly on the Jewish community in Palestine and the State of Israel*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Elkin Laikin, J. (1998). *The Jews of Latin America* (pp. 64-105, 159-281). New York: Holmes and Meier.
- Epstein, G.S., & Heizler (Cohen), O. (2015). Ethnic identity: A theoretical framework. *IZA Journal of Migration*, 4(9), 1-11.
- Erlanger, S. (2006). Changes in the German Jewish community. In: *The Jewish People Policy Planning Institute Annual Assessment 2006, Major Shifts – Threats and Opportunities*. Executive Report 3, pp. 83-88. Jerusalem: JPPPI.
- Faist, T. (2000). Transnationalization in international migration: Implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies*, 23(2), 189-222.
- Faist, T. (2008). Migrants as transnational development agents: An inquiry into the newest round of the migration-development nexus. *Population, Space and Place*, 14, 21-42.
- Foner, N. (2000). Anthropology and the study of immigration. In: N. Foner, R.G. Rumbaut & S.J. Gold (Eds.), *Immigration research for a new century*. New York: Russell Sage.
- Glick Schiller, N. (2003). The centrality of ethnography in the study of transnational migration: Seeing the wetland instead of the swamp. In: N. Foner (Ed), *American arrivals: Anthropology engages the new immigration* (pp. 99-128). Santa Fe, NM: School of American Research Press.
- Glick Schiller, N., Basch, L.G., & Blanc-Szanton, C. (Eds.). (1992). *Towards a transnational perspective on migration: Race, class, ethnicity and nationalism reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences.
- Glick Schiller, N., Basch, L.G., & Blanc-Szanton, C. (1995). From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. *Anthropological Quarterly*, 68(1), 48-63.
- Gordon, M.M. (1964). *Assimilation in American life: The role of race, religion and national origins*. New York: Oxford University Press.
- Inbar, M., & Adler, C. (1977). *Ethnic integration in Israel: A comparative case study of Moroccan brothers who settled in France and in Israel*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Books.
- Kivisto, P., & Faist, T. (2010). *Beyond a border: The causes and consequences of contemporary immigration*. Los Angeles: Pine Forge.
- Lee, S.E. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.

- Leshem, E., & Shuval, J. (Eds.). (1998). *Immigration to Israel: Sociological perspectives*. New Brunswick-London: Transaction, Studies of Israeli Society.
- Levitt, P., DeWind, J., & Vertovec, S. (2003). International perspectives on transnational migration: An introduction. *International Migration Review*, 37(3), 565-575.
- Levitt, P., & Glick Schiller, N. (2004). Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review*, 38(145), 595-629.
- Levitt, P., & Waters M.C. (Eds.). (2002). *The changing face of home: The transnational lives of the second generation*. New York: Russell Sage Foundation.
- Markowitz, F., & Stefanson A.H. (Eds.). (2004). *Homecomings: Unsettling paths of return*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Markus, A., & Semyonov, M. (Eds.). (2010). *Immigration and nation building: Australia and Israel compared*. Cheltenham, Glos./Northampton, Mass.: Edward Elgar/Monash University.
- Massey, D. (2004). *International migration prospects and policies in a global market*. New York: Oxford University Press.
- Massey, D., Arango, J., Graeme, H., Kohuaci, A., Pellegrino A., & Taylor, E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Meyer, J.W., Boli, J., Thomas, G.M., & Ramirez, F.O. (1997). World society and the nation state. *American Journal of sociology*, 103(1), 144-181.
- Münz, R. (2002). Ethnos or Demos? Migration and citizenship in Germany. In: D. Levy & Y. Weiss (Eds.), *Challenging ethnic citizenship: German and Israeli perspectives on immigration* (pp. 15-35). New York/Oxford: Berghahn Books.
- Offer, S. (2007). The Ethiopian community in Israel: Segregation and the creation of a racial cleavage. *Ethnic and racial studies*, 30(3), 461-480.
- Pellegrino, A. (2001a). Trends in Latin American skilled migration: "Brain Drain" or "Brain Exchange"? *International Migration*, 39(5), 111-132.
- Pellegrino, A. (2001b). *Migrantes Latinoamericanos y Caribenos*. Montevideo: Comision Economica para America Latina (CEPAL), Programa de Poblacion-Facultad de Ciencias Sociales.
- Pellegrino, A. (2003a). *Caracterización demográfica del Uruguay*. Documento de trabajo, 35. Montevideo: Universidad de la Republica, Programa de Población.
- Pellegrino, A., Vigorito, A., & Macadar, D. (2003b). *Informe sobre emigración y remesas en Uruguay*. Informe de consultoría inédito. Washington: Banco Interamericano de Desarrollo.
- Pellegrino, A. & Vigorito, A. (2005). Emigration and economic crises: Recent evidence from Uruguay. *Migraciones Internacionales*, 3(1), 57-81.
- Portes, A. (1997). Immigration theory for a new century: Some problems and opportunities. *International Migration Review*, 31(4), 799-825.
- Portes, A. (1998). *The economic sociology of immigration: Essays on networks, ethnicity, and entrepreneurship*. New York: Russell Sage Foundation.

- Porzecanski, R. (2006). *El Uruguay Judío: Demografía e Identidad*. Montevideo: Trilce.
- Raicher, R.P. (2003). *Uruguay, la Comunidad Israelita y el Pueblo Judío*. Montevideo: Universidad Hebrea de Jerusalén y Universidad de la República.
- Rajman, R., & Kemp, A. (2007). Labor migration, managing the ethno-national conflict and client politics in Israel. In: S. Willen (Ed.), *Transnational migration to Israel in global comparative context*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Rajman, R., & Semyonov, M. (1995). Modes of labor market incorporation and occupational cost among new immigrants to Israel. *International Migration Review*, 29(2), 375-394.
- Rajman, R., & Semyonov, M. (1998). Best of times, worst of times, and occupational mobility: The case of Soviet immigrants in Israel. *International Migration*, 36(3), 291-312.
- Remennick, L. (2007). *Russian Jews on three continents: Identity, integration, and conflict*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Roniger, L., & Babis, D. (2008). Latin American Israelis: The collective identity of an invisible community. In: J. Bokser Liwerant & E. Ben-Rafael (Eds.), *Identities in an era of globalization and multiculturalism: Latin America in the Jewish world* (pp. 297-323). Leiden, Boston: Brill.
- Schmelz, U.O., & DellaPergola, S. (1985) *The demography of Latin American Jewry*. New York-Philadelphia: American Jewish Committee, 85, 51-102.
- Schmelz, U.O., & DellaPergola, S. (2007). Migration. In: *Encyclopedia Judaica* (New Edition, Vol. 14, pp. 207-217). Jerusalem: Keter.
- Semyonov, M., & Lewin-Epstein, N. (2003). Immigration and ethnicity in Israel: Returning diaspora and nation-building. In: R. Munz & R. Oholiger (Eds.), *Diasporas and ethnic migrants: Germany, Israel, and Post-Soviet successor states in comparative perspective* (pp. 327-337). US: Frank Cass.
- United Nations Development Programme (2011). *Human Development Report 2011*. New York: UNPD.
- Weiss, Y. (2002). The Golem and Its Creator, or how the Jewish nation-state became multiethnic. In: D. Levy & Y. Weiss (Eds.), *Challenging ethnic citizenship* (pp. 87-107). New York: Berghahn Books.
- Willen, S. (Ed). (2007). *Transnational migration to Israel in global comparative context*. Lanham: Lexington Books.
- World Bank.
<http://databank.bancomundial.org/data//reports.aspx?source=2&country=URY&series=&period=>.
- Zlotnik, H. (1994). Migration to and from developing regions: A review of past trends. In: W. Lutz (Ed.), *The future population of the world: What can we assume today?* (pp. 321-360). London: Earthscan.
- Zum Felde, A. (1963). *Proceso Histórico del Uruguay y Esquema de su Sociología*. Montevideo: Universidad de la República.

נספח א**משתנים, ערכי מינימום, מקסימום וממוצע, סטיות תקן****• משתני רקע דמוגרפיים**

- א. ארץ לידה: אורוגוואי (1); ישראל (2); ארה"ב (3); ארץ אחרת באמל"ט (4); אירופה (5); אחר (6).
- ב. ארץ מוצא האב: אנו מבחינים בין ילידי אורוגוואי (1) ובין צאצאי מהגרים לאורוגוואי (2).
- ג. מגדר: גברים (1); נשים (2).
- ד. גיל: מאחר ורצינו ליצור חלוקה שוויונית בין הגילאים השונים, אנו מבחינים בין בני 15-34 (1); 35-64 (2); 65 ומעלה (3).
- ה. מצב משפחתי: סיווגנו את האוכלוסייה לרווקים (1); נשואים/חיים כבני זוג (2); נשואים לשעבר הכוללים גרושים, פרודים ואלמנים (3).
- ו. מספר ילדים: משפחות ללא ילדים (1); 1-2 ילדים (2); 3 ילדים ומעלה (3).
- ז. מספר בני משפחה מחוץ לאורוגוואי: אנו מבחינים בין אנשים ללא תפרוסת משפחתית מחוץ לאורוגוואי (1); בעלי 1-3 בני משפחה מחוץ לאורוגוואי (2); בעלי 4 בני משפחה ומעלה מחוץ לאורוגוואי (3).

• משתנים אודות תהליך הגירה וקליטה

- א. שנת הגירה: אמנם שנות ההגירה מתפרסות על פני כ-80 שנה, אולם הנסיבות הכרונולוגיות של ההגירה נתפסות היטב על-ידי צמצום לשלוש תקופות שכבר צוינו: הגירה עד שנת 1967 (1); בין השנים 1967-1982 (2); משנת 1983 ואילך (3).
- ב. גיל בעת ההגירה: אוכלוסייה המהגרת בגילאי הילדות-נעורים 0-14 (1); גילאי 15-29 בעת ההגירה (2); גילאי 30 ומעלה בעת ההגירה (3).
- ג. מניעים להגירה: נבחנו מניעים שונים הנחלקים בין גורמי דחיפה וגורמי משיכה (De Jong & Gardner; 1966, Lee; 1981) תוך הבחנה דיכוטומית בין: ללא מניע (1); עם מניע (2). קטגוריות דיכוטומיות אלה צומצמו מתוך ארבע אפשרויות מענה שהוצגו לנשאלים. הקטגוריה 'ללא מניע' כוללת את הערכים 'כלל ללא מניע' ו'מניע במידה מועטה'. הקטגוריה 'מניע' כוללת 'מניע במידה בינונית' ו'מניע במידה רבה'. להלן המניעים הנבחנו על-פי סדר הופעתם: דאגה ממצב הסוציו-כלכלי באורוגוואי; רצון להתאחד עם קרובים המתגוררים מחוץ לאורוגוואי; חוסר ביטחון פיזי באורוגוואי; חיפוש אחר אתגר וחוסר שגרתיות; חיפוש אחרי אפשרויות להתפתחות אישית; רצון להעלות את רמת החיים; חיפוש אחר אפשרויות תעסוקתיות טובות יותר; דאגה בנוגע למצב הכלכלי; דאגה מאנטישמיות; רצון 'לבנות ולהיבנות'; רצון להשפיע ולתרום לחברה.
- ד. סיוע במהלך ההגירה והקליטה: נבחנו גורמים מסייעים המבוססים על מעגלי קרבה משפחתיים, חברתיים, יהודיים וכלליים באורוגוואי ובמדינה הקולטת, והמעוגנים בארץ המוצא ובארץ היעד. הבחנו בין: הגורם לא סייע (1); סייע (2). קטגוריות דיכוטומיות אלה צומצמו מתוך ארבע אפשרויות מענה שהוצגו לנשאלים. הקטגוריה 'לא סייע' כוללת את הערכים 'כלל לא סייע' ו'סייע במידה מועטה'. הקטגוריה 'סייע' כוללת את הערכים 'סייע במידה בינונית' ו'סייע במידה רבה'. גורמי הסיוע במהלך

הקליטה על-פי סדר הופעתם: בני משפחה באורוגוואי; בני משפחה בארץ מגורים נוכחית; הסוכנות היהודית; חברים באורוגוואי; חברים אורוגוואיים בארץ מגורים הנוכחית; חברים ומכרים אחרים בארץ המגורים הנוכחית; תנועות הנוער.

• **משתני רקע חברתיים-כלכליים**

- א. רמת השכלה: חלוקה בין בעלי השכלה תיכונית ומטה (1); בעלי תואר ראשון או מקביל (2); בעלי תואר שני ומעלה או מקביל (3).
- ב. משלח יד: המשתנה הוגדר על-פי מיון של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הישראלית, וחולק לשש קטגוריות עיקריות. קטגוריות אלה צומצמו למשתנה קומפקטי יותר: לא בכוח העבודה, לא מוגדר (1); פקידות, מוכרים ונותני שירות (2); טכנולוגיה, ניהול, תעשייה ובנייה (3); מקצועות חופשיים, הוראה, מחקר ופיתוח (4).
- ג. סוג עיסוק: הבחנו בין: לא רלוונטי (1); שכיר (2); עצמאי או יזם (3).
- ד. שביעות רצון מעיסוק בעבר (טרם ההגירה): רמות שביעות הרצון סווגו ללא רלוונטי (1); כלל לא - במידה מועטה (2); במידה רבה (3).

• **משתני רקע חינוכיים יהודיים**

- א. השתתפות בתנועת נוער: לא מוגדר (1); לא (2); כן (3).
- ב. סוג בית ספר תיכון: אוכלוסייה שלא הגדירה את סוג החינוך היהודי (1); חינוך תיכוני לא יהודי (2); חינוך תיכוני בבית ספר יהודי (3).
- ג. אווירה יהודית בבית ההורים: תשובה לא מוגדרת באשר לרקע יהודי מבית (1); רקע חילוני/אנטי דתי (2); רקע מסורתי/קונסרבטיבי/רפורמי (3); רקע אורתודוקסי (4).
- ד. אווירה ציונית בבית ההורים: תשובה לא מוגדרת באשר לאווירה ציונית מבית (1); אווירה לא ציונית (2); אווירה ציונית בבית (3).

• **משתני רקע סוציו-פוליטיים**

- א. רמת מעורבות חברתית: רמות המעורבות החברתית הכללית והיהודית בעבר סווגו לפי: מי שלא הגדיר רמת מעורבותו (1); פעילות מוגבלת עם אנשים מעטים או כלל לא (2); פעילות בינונית עד רבה עם אנשים רבים (3).
- ב. רמת שביעות רצון כללית: הבחנו בין כלל לא עד שביעות רצון בינונית (1); שביעות רצון גבוהה (2).
- ג. עמדה פוליטית בעבר (טרם ההגירה): משתנה זה משקף למעשה עמדה פוליטית חברתית כלכלית כללית. הבחנו בין השקפה פוליטית לא מוגדרת (1); עמדה ליברלית (2); מרכז (3); עמדה שמרנית (4).

• **משתנים מקרו כלכליים לפי מדינת מוצא**

- יצרנו ארבעה משתני מקרו המבוססים על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בישראל ובאורוגוואי:
- א. תוצר לאומי גולמי לנפש לפי שנים בישראל ובאורוגוואי.
 - ב. שיעורי האינפלציה לפי שנים בישראל ובאורוגוואי.
- נתוני מקרו אלה הוצמדו ברשומה של כל יחיד בהתאם לשנת ההגירה שלו.

משתנה ומספר קטגוריות	מספר	מינימום	מקסימום	ממוצע	סטיית תקן
מהגר ולא מהגר 2	993	0	1	.57	.496
היגר לישראל או לאלטרנטיבה 2	562	0	1	.80	.404
היגר לישראל, חי בישראל או 3	447	0	1	.76	.430
דפוס הגירה כולל 3	993	1	3	2.02	.940
שקל לעבור מישראל לאלטרנטיבה 4	993	1	2	1.47	.499
ארץ מוצא האב 2	943	0	1	.54	.499
ארץ לידה 6	993	1	6	1.16	.726
גיל 5	993	1	5	1.84	.689
גיל האב 4	993	1	4	1.54	.499
גיל בעת ההגירה 4	535	1	4	2.02	.531
שנת הגירה 5	560	0	4	.56	.496
וותק בארץ המגורים 15	560	1	15	4.93	3.26
מגדר 2	993	1	2	1.47	.499
מצב משפחתי 3	993	1	3	1.87	.570
מניע הגירה: אנטישמיות 2	993	0	1	.65	.623
מניע ביטחון פיזי 2	993	0	1	.65	.631
מניע התאחדות עם קרובים 2	993	0	1	.72	.710
מניע מצב כלכלי אישי 2	993	0	1	.76	.758
מניע כלכלי מקובץ 2	993	0	1	.80	.790
מניע רצון להשפיע ולתרום 2	993	0	1	.82	.805
מניע לבנות ולהיבנות 2	993	0	1	.84	.824
מניע אפשרויות תעסוקתיות 2	993	0	1	.86	.840
מניע רמת חיים 2	993	0	1	.86	.841
מניע אתגר וחוסר שגרתיות 2	993	0	1	.92	.880
מניע התפתחות אישית 2	993	0	1	.99	.924
סיוע להגירה: חברים באורגוואי 2	993	0	1	.68	.667
סיוע תנועות נוער 2	993	0	1	.73	.727
סיוע בני משפחה בארץ מגורים 2	993	0	1	.77	.766
סיוע חברים אורגוואיים בארץ מגורים 2	993	0	1	.78	.770
סיוע חברים ומכרים בארץ מגורים 2	993	0	1	.78	.778
סיוע בני משפחה באורגוואי 2	993	0	1	.80	.790
סיוע הסוכנות היהודית 2	993	0	1	.81	.797
השכלה 3	993	1	3	2.21	.681
סוג ב"ס תיכון 3	993	0	2	1.46	.596
סוג תנועת נוער 3	993	0	2	1.83	.483
סוג עיסוק בעבר 3	993	1	3	1.84	.810
סוג עיסוק בהווה 3	993	1	3	2.09	.733
משלח יד בעבר 4	993	0	3	1.02	1.202
משלח יד בהווה 4	993	0	3	1.40	1.200
שביעות רצון מעיסוק בעבר 3	993	1	3	1.87	.754
שביעות רצון מעיסוק בהווה 3	993	1	3	2.43	.865
שביעות רצון כללית בעבר 3	993	0	2	.88	.859
שביעות רצון כללית בהווה 3	993	0	2	1.66	1.811
הכנסה 4	993	0	3	1.73	.914
אווירה יהודית בית הורים 4	993	0	3	1.31	.864
אווירה יהודית בבית 4	993	0	3	1.44	.866
אווירה ציונית בית הורים 3	993	0	2	1.41	.729
אווירה ציונית ביתך כיום 3	993	0	2	1.47	.757
מעורבות בעבר 3	993	0	2	1.40	.686
מעורבות בהווה 3	993	0	2	1.27	.670
שפה בני זוג ספרדית 2	993	1	2	1.68	.466
שפה בני זוג עברית 2	993	1	2	1.25	.431
שפה בין ילדים ספרדית 2	993	1	2	1.41	.493

993	1	2	1.30	.459	שפה בין ילדים עברית 2
993	0	3	1.57	.913	דעה פוליטית בעבר 4
993	0	3	1.59	.932	דעה פוליטית בהווה 4
524	490	11633	3592	2780	תל"ג לנפש אורוגוואי
556	-4	125	38	37	אינפלציה אורוגוואי
524	1132	28506	10915	8341	תל"ג ישראל
542	-2	445	44	82	אינפלציה ישראל

נספח ב

**השוואה בין נתוני המחקר הנוכחי 2010 (יוצאי אורוגוואי בישראל)
לבין מפקד ישראל 2008 (ילידי אורוגוואי בישראל)**

משתנה	מדגם נוכחי 2010		מפקד אוכלוסין 2008 ^א	
	מספר	%	מספר	%
סה"כ תצפיות מין	338	100%	6230	100%
זכר	179	53%	2960	48%
נקבה	159	47%	3270	53%
גיל				
15-29	46	14%	660	11%
30-44	52	15%	1420	24%
45-64	128	38%	2720	45%
65+	112	33%	1210	20%
שנת עלייה				
עד 1947	3	1%	0	0%
1967-1948	39	12%	1100	18%
1989-1968	169	50%	2890	46%
1990+	127	38%	2240	36%
מצב משפחתי				
רווק	40	12%	1090	18%
נשוי	246	73%	4174	67%
גרש (+פרוד)	28	8%	560	9%
אלמן	11	3%	400	7%
שנות לימוד (לבני 15+)				
0-12	38	11%	2210	37%
13-15	170	50%	1480	25%
16+	130	38%	2310	39%
שייכות לכוח עבודה				
שייך ועבד בשנת 2008	298	88%	4360	73%
שייך ולא עבד בשנת 2008	40	12%	1650	28%
משלח יד (לבני 15+)				
אקדמי וטכני ומנהלים	132	64%	1820	43%
עובדי פקידות	35	17%	650	15%
סוכנים, עובדי מכירות	18	9%	1070	25%
חקלאים, תעשייה ובנייה	22	11%	660	16%

א. מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2008). עיבודים מיוחדים לפי ארצות מוצא מפורטות